

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра гуманітарних і соціальних дисциплін

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти
магістр

на тему: «Теоретичні та практичні аспекти дослівності в перекладі»

Виконала: здобувачка вищої освіти
за освітньою програмою
Германські мови і переклад
(англійська та німецька мови)
спеціальності 035 Філологія
ступеня вищої освіти магістр
групи 1

Замула О. В.

Керівник: **Антонюк М. А.**

Рецензент: **Шрамко Р. Г.**

Полтава 2023 року

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра гуманітарних і соціальних дисциплін

Освітня програма Германські мови і переклад (англійська та німецька мови)
Спеціальність 035 Філологія
Рівень вищої освіти магістерський

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ Наталія
СИЗОНЕНКО
15 листопада 2022 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ
Замули Олени Василівни

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Теоретичні та практичні аспекти дослівності в перекладі»

керівник роботи: кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Антонюк Марина Анатоліївна.

Затверджено засіданням кафедри протокол № 6 від 28 жовтня 2022 р.

2. Строк подання здобувачем вищої освіти роботи 10 листопада 2023 р.

3. Вихідні дані до роботи:

Опрацювання інформаційні джерел та наукових досліджень відповідно до тематики кваліфікаційної роботи

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

Розділ 1. Теоретичні передумови дослівності в перекладі.

Розділ 2. Прояви дослівності в процесі перекладу.

Розділ 3. Класифікація типів дослівного перекладу та буквализмів.

5. Перелік графічного матеріалу: схеми, рисунки, графіки, діаграми за темою та об'єктом дослідження.

6. Дата видачі завдання: 15 листопада 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір і затвердження теми роботи.	03.10.2022 р. – 31.10.2022 р.	
2	Складання та погодження розгорнутого плану та завдання на кваліфікаційну роботу	01.11.2022 р. – 15.11.2022 р.	
3	Опрацювання літературних джерел	16.11.2022 р. – 31.12.2022 р.	
4	Збір, вивчення і обробка інформації, необхідної для виконання роботи	16.11.2022 р. – 31.12.2022 р.	
5	Виконання теоретичного розділу роботи	16.11.2022 р. – 31.01.2023 р.	
6	Виконання аналітичних розділів роботи	01.02.2023 р. – 26.10.2023 р.	
7	Оформлення тексту роботи	27.10.2023 р. – 10.11.2023 р.	
8	Попередній захист роботи на кафедрі	13.11.2023 р. – 14.11.2023 р.	
9	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень і пропозицій	15.11.2023 р. – 05.12.2023 р.	
10	Нормо-контроль	04.12.2023 р. – 05.12.2023 р.	
11	Захист кваліфікаційної роботи	12.12.2023 р.	

Здобувач вищої освіти

_____ (підпис)

Олена ЗАМУЛА

Керівник роботи

_____ (підпис)

Марина АНТОНЮК

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. Теоретичні передумови дослівності в перекладі	8
1.1. Проблема буквального та вільного перекладу як внутрішня антиномія перекладу	8
1.2. Семантико-структурний паралелізм мови оригіналу й мови перекладу як передумова дослівності в перекладі	13
1.3. Поняття норми й еквівалентності перекладу	18
РОЗДІЛ II. Прояви дослівності в процесі перекладу	22
2.1. Переклад як особливий вид мовленнєвої діяльності	22
2.2. Опис процесу перекладу: евристичний характер та двофазна структура	25
2.3. Дослівний і буквальний переклад: спільне й відмінне	30
РОЗДІЛ III. Класифікація типів дослівного перекладу та буквалізмів	37
3.1. Типи дослівного перекладу	37
3.2 Класифікація буквалізмів	46
3.3. Семантичні та структурні типи буквалізмів	57
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному полікультурному світі проблема дослівності в перекладі набуває неабиякої ваги, адже необхідність порозуміння між представниками різних мов і культур стає все актуальнішою. Дослівність тісно пов'язана з проблемою еквівалентності перекладу, зокрема пошуку найбільш прийняттого відповідника в мові перекладу заради адекватного відтворення культурного контексту.

У величезному розмаїтті наукових студій з перекладознавства поняття «дослівний переклад», «переклад слово в слово», «буквальний переклад», «буквалізм», які, як правило, протиставляються «вільному перекладу» [3; 7; 20; 23]. Ця антиномія бере свій початок ще в часи античності. Суперечка про те, який із цих видів перекладу більшою мірою відповідає оригіналу, точиться впродовж двох останніх тисячоліть і не втратила актуальності до сьогодні. Так, теоретики художнього перекладу порушують проблему двох крайнощів – буквалізму і перекладацької сваволі [22], але, окрім заклику дотримуватися золотієї середини, не чинять спроб розв'язання проблеми.

Не менш важливим є й практичний бік протиставлення дослівного й вільного перекладу, особливо в наші дні, коли величезна частка перекладів здійснюється за допомогою онлайн-засобів. Численні онлайн-перекладачі невпинно вдосконалюються, у тому числі й за рахунок deep learning, однак потреба редагування текстів мовою перекладу та питання прийнятної якості перекладів усе ще залишаються нагальними [66]. Це впливає як на фаховість самого перекладача, так і на раціональну організацію його робочого процесу, і врешті-решт – на його результативність, а отже, на дохід. Усе це зумовлює потребу подальшого науково-практичного пошуку в царині буквального перекладу.

Таким чином, вивчення теоретичних і практичних аспектів дослівності в перекладі є важливим завданням, яке сприятиме глибшій інтеркультурній комунікації, подальшому розвитку теорії перекладу, поліпшенню якості перекладів та більш раціональній організації робочого процесу як

перекладача-фрилансера, так і перекладацького бюро з розподілом завдань між різними працівниками.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота розроблена та впроваджена в межах науково-дослідного напрямку кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін відповідно до теми: «Актуальні питання сучасної філології та особливості викладання мовних дисциплін в аграрному вищому навчальному закладі».

Мета й завдання дослідження. Метою дослідження є розкриття та аналіз теоретичних та практичних аспектів дослівності при перекладі різностильових текстів.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

1. Розглянути теоретичні передумови дослівного перекладу, співвіднівши його з поняттями вільного перекладу, норми й еквівалентності в перекладі, а також визначивши його лінгвістичні передумови.

2. Виокремити прояви дослівності в процесі перекладу, описавши його структуру та провівши межу між дослівним та буквальним перекладом.

3. Класифікувати прояви дослівності в конкретних прикладах з огляду на їхні структурно-семантичні особливості.

4. Розробити рекомендації для виявлення й заміни буквалізмів у текстах різних стилів заради досягнення оптимальної якості перекладу.

Об'єкт дослідження – дослівність перекладу як теоретична проблема у контексті її практичної важливості.

Предмет дослідження – різні семантико-структурні прояви дослівності в процесі перекладу і в перекладених текстах різних стилів.

Методичний інструментарій дослідження включає такі методи, як аналітичний (для критичного аналізу різних наукових концепцій з проблематики дослідження), метод суцільної вибірки (для роботи з джерельною базою), порівняльний метод (для аналізу текстів мовою оригіналу й мовою перекладу), метод контент-аналізу й елементи контекстуального

аналізу (для порівняння іншомовної лексики в зіставленні з українськими еквівалентами).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено комплексний аналіз явища дослівності – і як проблеми теорії перекладу, і як конкретного практичного виклику в повсякденній роботі перекладача. Крім того, розроблено класифікаційні ознаки, на підставі яких будується класифікація типів дослівного перекладу та буквалізмів.

Практична цінність одержаних результатів полягає в можливості розробки конкретних практичних рекомендацій для поліпшення якості перекладу текстів з англійської мови на українську. Це забезпечить точність відтворення смислових нюансів та підвищить ефективність комунікативного впливу текстів різних стилів у різноманітних контекстах – від професійних до маркетингових і розважальних.

Особистий внесок здобувача. Кваліфікаційна робота є самостійним науковим дослідженням. Усі результати дослідження та здійснений аналіз належать авторці дослідження. Усі практичні розробки та система досліджених виявів феномену дослівності, що містяться в роботі, належать особисто авторці та виконані нею одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Апробація наукового дослідження відбулася в ході участі в II науково-практичній конференції «Соціально-гуманітарні проблеми XXI століття: актуальність, багатополарність, перспективи» (Луганський національний університет імені Т. Шевченка, 27 листопада 2023 р.).

Публікації. За результатами кваліфікаційної роботи було подано до друку тези під назвою «Буквалізми в перекладі: семантико-структурна класифікація».

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота викладена на 78 сторінках (з них 60 сторінок основного тексту), кількість використаних джерел – 60 (у т. ч. 17 іноземною мовою).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІВНОСТІ В ПЕРЕКЛАДІ

1.1. Проблема буквального та вільного перекладу як внутрішня антиномія перекладу

Проблему двох крайнощів перекладу – буквалізму і перекладацької сваволі – порушують теоретики художнього перекладу, зокрема В. Коптілов та І. Корунець [22; 23; 24]. Однак розгляд антиномії дослівного й вільного перекладу в межах теорії художнього перекладу свої недоліки: він постулює проблему дослівності в перекладі й закликає перекладачів дотримуватися золотой середини, проте не робить спроб розв'язання проблеми.

Не існує єдиного загальноприйнятого визначення буквального (дослівного) перекладу і в представників лінгвістичного перекладознавства. Термін «буквальний» використовується як синонім неадекватного, неякісного перекладу [42]. О. Селіванова наголошує на формальному відтворенні структури мови оригіналу в буквальному перекладі [49, с. 137]. Деякі дослідники вказують на неоднозначність тлумачення цього поняття, інші пропонують розмежувати «буквальний переклад» і «буквалізм» [62].

Можна підсумувати, що досі багато вчених ототожнювали дослівність перекладу з буквалізмом та скептично оцінювали її. У нашому розумінні дослівність є комплексною категорією, що охоплює весь спектр явищ, які в сучасному перекладознавстві описуються термінами буквалізм, буквальний і дослівний переклад.

Дослівність має прояви як у тексті перекладу, зокрема через конкретні факти перекладу, так і в процесі здійснення перекладу, де вона є перекладацькою процедурою. Розгляд дослівності як процесу і результату перекладу відповідає актуальному нині розширеному розумінню предмету теорії перекладу [29].

Вивчення дослівності становить безсумнівний інтерес у плані впливу цього явища на мову перекладу та оцінку окремих фактів перекладу. Деякі вчені оцінюють використання елементів дослівності в перекладі як спосіб

збагачення власної мови, розширення її меж, інші дослідники підкреслюють її згубний вплив [36; 46].

Подібні суперечливі висловлювання свідчать про те, що дотепер не існує чіткого уявлення про суть явища дослівності, а також не визначено й не описано оцінні критерії, необхідні для його критичного аналізу.

Ми трактуємо дослівність як складне й багатоаспектне явище, постійна наявність якого в перекладних текстах зумовлена об'єктивними причинами. Такий підхід до розгляду цього феномена дав змогу всебічно вивчити як його природу, так і особливості його прояву в текстах різних жанрів.

У перекладознавчій літературі значного поширення набули поняття «буквальний переклад», «буквалізм», «дослівний переклад». Ці терміни часто використовують теоретики і критики перекладу, щоб засудити механічно виконані переклади та їхніх авторів – перекладачів-формалістів, які передають текст оригіналу слово за словом, перекручують українську мову та цілковито спотворюють ідею оригіналу [28; 44]. Особливо чітко ця точка зору простежується в теорії художнього перекладу. Її представники постійно засуджують буквальний переклад, постулюючи його негативний вплив на розвиток літературного процесу [17; 21]. Таким чином, термін «буквальний переклад» набуває винятково оцінного характеру.

Подібний підхід до проблеми дослівності характерний для представників літературознавчого напрямку, коли дослідник вказує на існування явища і дає йому негативну оцінку. При цьому з поля зору зникає питання про причини, що породжують цей феномен. Крім того, у літературі з теорії перекладу (як у послідовників літературознавчої школи, так і у вчених, що представляють лінгвістичний напрям) постійно зустрічається протиставлення буквального і вільного перекладу без розкриття змісту цих понять [18]. На наш погляд, оцінки перекладу як буквального (дослівного) або вільного потребують поглибленого аналізу, оскільки вони є відображенням двоїстого та суперечливого характеру процесу перекладу.

Ще Цицерон виявив дві протилежні тенденції, що існують у перекладі. Згадаймо, зокрема, його знамените «ut orator – ut interpres». Цицерон прославився серед своїх послідовників як людина, що звільнила переклади від надмірного впливу іноземної мови. Однак водночас він вбачав завданням перекладача створення сааме дослівного перекладу. У пізніших працях мислитель називає такий вид перекладу «згубною точністю» і вдається до вільного тлумачення оригіналу.

Виявлені Цицероном тенденції змінювали одна одну протягом століть, і щоразу практики й теоретики перекладу обґрунтовано доводили правильність вибору того чи іншого методу. Дослівний переклад відтворював форму оригіналу - і з'являлися твори, стилізовані під іноземну мову, що явно демонструють своє іншомовне або стародавнє походження.

Осібнo тут стоять переклади сакральних текстів різних релігій, зокрема Біблії і Корану, оскільки використання цих текстів з віронавчальною та богослужбовою метою висуває безпрецедентні вимоги до точності відтворення мови оригіналу [14; 24]. Натомість вільний переклад головним чином був передачею змісту, у зв'язку з чим виникли види літературної творчості, які не є власне перекладами – перекази й переспіви [31].

Ми усвідомлюємо, що цей короткий огляд хибує на неповноту і схематичність. Так, насправді представники протилежних напрямів, тобто прихильники буквального і вільного перекладу часто жили й творили в одну історичну епоху. Для цього дослідження інтерес становлять не стільки самі факти, якими б цікавими або яскравими вони не були, скільки їх теоретичне осмислення вченими-перекладознавцями.

З приводу ролі дослівного перекладу існують дві діаметрально протилежні точки зору. Деякі дослідники дотримуються думки, що збереження семантичних і структурних особливостей іноземної мови сприяє збагаченню мови перекладу новими формами і конструкціями [27]. Спочатку перенесені з мови оригіналу в мову перекладу лексичні одиниці та синтаксичні структури виглядають штучно, їхнє іншомовне походження є очевидним, але

згодом вони асимілюються і стають фактами мови оригіналу, розширюючи в такий спосіб її межі.

Протилежна точка зору детально представлена в літературознавчому напрямі. Численні праці з художнього перекладу говорять про шкоду буквалізмів, про псування й засмічення рідної мови іншомовними запозиченнями та гібридними формами, про те, що механічне відтворення особливостей іноземної мови та її рабське копіювання негативно позначаються на розвитку національної культури. Скажімо, М. Рильський висловлював занепокоєння, що невиправдані буквальні запозичення з російської мови шкодять українській [46, с. 487].

Такі суперечливі оцінки будь-якого явища свідчать про те, що або не визначено й не описано оцінні критерії, або дослідники не мають чіткого уявлення про сутність цього явища. Нам видається, що у випадку з оцінкою дослівного перекладу наявні обидві причини. Засуджуючи або підтримуючи цей метод, різні автори вкладають у його розуміння різний зміст, відповідно, критерії оцінки є суб'єктивними.

В останні кілька десятиліть набула широкого поширення лінгвістична теорія перекладу, що виходить з того, що переклад є певною лінгвістичною операцією [10]. Нині теорія перекладу переймає підходи і методи дослідження в теорії комунікації, лінгвістики тексту, психолінгвістики та інших наук. Завдяки широкому залученню наукового апарату суміжних дисциплін можна констатувати, що на цьому етапі розвитку науки про переклад провідні позиції належать саме лінгвістичному напрямку.

Представники цієї теорії поставили собі за мету замінити розпливчасті поняття «буквальний» і «вільний» переклад точнішими. У світлі розробленої ними інтерпретаційної моделі перекладу буквальний переклад передбачає встановлення повної відповідності між одиницями мови оригіналу і мови перекладу, між якими зовсім немає відповідності або є лише неповна відповідність [2; 62]. Вільний переклад не розглядається, оскільки вибір варіанта в цьому випадку здійснюється не за законами відповідності і може

бути описаний лише із залученням літературознавчих понять, тобто такий переклад виходить за рамки лінгвістичної теорії [6].

Негативне забарвлення відчутне і в трактуванні буквального (дослівного) перекладу як механічної підстановки слів мови перекладу як еквівалентів слів мови оригіналу при збереженні іншомовної конструкції [59]. Проте є й інший підхід до визначення буквального й вільного перекладу. Так, залишаючи осторонь питання про збереження формальних і/або семантичних компонентів мови оригіналу, деякі вчені пов'язують вирішення цієї проблеми з виокремленням рівнів і одиниць перекладу [23; 37; 38]. Під рівнем перекладу в цьому разі розуміється масштаб, у якому встановлюються відповідності між мовою оригіналу й мовою перекладу (рівень фонем, морфем, слів, словосполучень, речень, тексту). Для еквівалентного перекладу вирішальне значення має правильний вибір одиниці перекладу на необхідному в кожному конкретному випадку рівні мовної ієрархії. При цьому буквальним вважається переклад, здійснений на нижчому рівні, ніж той, що необхідний для передання незмінного плану змісту при дотриманні норм мови оригіналу.

Підсумовуючи всі наведені концепції, можна дійти висновку, що незалежно від закладених у їхнє підґрунтя лінгвістичних критеріїв – чи то встановлення прямих відповідників, чи то збереження формальних компонентів, чи то дотримання необхідного рівня перекладу – всі автори приходять до єдиної думки про неприпустимість буквального перекладу, який, як впливає з його визначень, або спотворює сенс мови оригіналу, або порушує норми мови перекладу. Тобто термін «буквальний переклад» вживається як синонім «поганого», «механічного» перекладу [48].

Якщо не брати до уваги негативну конотацію слова «механічний», а розуміти його лише як такий, що «не спрямовується свідомістю, машинальний» [1], то доходимо думки, що буквальний переклад не конче призводить до спотворення сенсу мови оригіналу і порушення норм мови перекладу, а може розглядатися як нейтральна лінгвістична процедура підстановки.

Вважаємо за необхідне відокремити буквальний переклад, що призводить до різного роду порушень і спотворень, від буквального перекладу, що відповідає нормам мови перекладу. Тоді поряд із терміном «буквалізм», який переважно трактується як перекладацька помилка, доцільно ввести поняття «буквального перекладу», тобто відтворення в перекладеному тексті формальних та/або семантичних компонентів вихідного тексту. Це є, власне кажучи, одним із видів перекладу.

Викладена точка зору є обґрунтованою і логічною: не кожен буквальний переклад буде обов'язково помилковим або неякісним, оскільки йдеться про переклад за об'єктивно наявними семантичними і структурними відповідниками мови оригіналу і мови перекладу. Наявність цих відповідностей, тобто семантико-структурний паралелізм мови оригіналу і мови перекладу послуговував основою для створення деяких моделей перекладу.

1.2. Семантико-структурний паралелізм мови оригіналу й мови перекладу як передумова дослівності в перекладі

Наявність семантико-структурного паралелізму мов як основи для здійснення перекладу підкреслювалася багатьма перекладознавцями. Принциповий ізоморфізм мов, що виявляється в наявності таких універсалій, як речення і слово, граматичні категорії та лексичне значення, призводить до того, що еквівалентність мовленнєвих творів тягне за собою еквівалентність їхніх складових (мовних відрізків – синтагм і мовних одиниць різних рівнів) [53; 55; 57]. Поділ тексту на речення здійснюється однаково навіть у цілковито різних за внутрішньою структурою мовах, як, приміром, флективні й аглютинативні. Це в свою чергу призводить до взаємоеквівалентності речень. Речення складаються зі словосполучень і слів, оформлених за правилами синтаксису і морфології, внаслідок чого еквівалентність виявляється і на цих рівнях.

Учені-перекладознавці також виокремлюють міжмовні системні еквіваленти, що характеризуються однаковим денотативним значенням і граматичною однотипністю [60; 67; 69]. Ці системні еквіваленти утворюють симетричні міжмовні відповідності, що відіграють важливу роль у процесі перекладу.

Міжмовна симетрія особливо наочно проявляється в лексиці, що цілком закономірно, оскільки лексичні одиниці, по-перше, є будівельним матеріалом висловлювання, по-друге, вони менш пов'язані між собою порівняно з одиницями інших рівнів.

Мовний паралелізм найяскравіше виявляється на рівні лексичних одиниць, хоча це явище існує й на інших рівнях мовної ієрархії. Звернімося до синтаксичних перетворень, здійснюваних під час перекладу. Роботи, присвячені граматичним труднощам перекладу з англійської мови на українську та синтаксичним трансформаціям у цій мовній парі, засвідчують, що при перекладі мають місце як різні синтаксичні перетворення структур мови оригіналу, так і схильність до синтаксичної симетрії. За деякими оцінками випадки паралелізму синтаксичних структур мови оригіналу й мови перекладу становлять приблизно 20% у художньому стилі та близько третини в текстах науково-технічного стилю [45].

Отже, ми переконалися в тому, що міжмовні еквівалентні відповідності є цілком реальними фактами перекладу, причиною яких є ізоморфізм мов. Міжмовна симетрія існує на різних рівнях, включно з лексичним і синтаксичним, тому ми й використовуємо термін «семантико-структурний» паралелізм.

Моделювання перекладу і, відповідно, створення несуперечливих моделей перекладацької діяльності завжди посідало центральне місце в теоретичних дослідженнях з перекладу [7; 8; 52]. Головним завданням була і залишається побудова такої моделі перекладу, що відображає лінгвістичну сутність цього процесу і дає змогу пояснити співвідношення вихідного тексту і перекладеного тексту в термінах лінгвістики.

Будь-яка модель має на меті описати та пояснити певний процес. Сенсом побудови лінгвістичних моделей перекладу є відповідь на запитання: яким чином відбувається перехід від мови оригіналу до мови перекладу.

Спробою дати відповідь на це питання є теорія закономірних еквівалентів, у межах якої виокремлено три категорії відповідників:

- 1) еквіваленти, що встановилися через тотожність денотатів, а також усталилися в традиції мовних контактів;
- 2) варіантні та контекстуальні відповідності;
- 3) усі види перекладацьких трансформацій [18; 19].

Еквівалент – це регулярна рівнозначна відповідність між одиницями мови оригіналу й мови перекладу, яка, як правило, не залежить від контексту. До таких одиниць належать як географічні назви, власні імена, терміни, так і сталі вирази та фразеологічні звороти. Еквівалентні відповідники відіграють важливу роль у процесі перекладу, оскільки вони першими виникають у свідомості перекладача під час читання мовою оригіналу і допомагають збагнути зміст прочитаного. Їхня роль особливо наочно проявляється на початковому етапі вивчення іноземної мови, на чому наголошує І. Корунець [23]. Навчальні переклади складаються, як правило, з лексичних і граматичних елементів, що мають однозначні відповідники в мові оригіналу й мові перекладу, які закріплюються в пам'яті учнів і на основі яких виробляється так званий вокабуляр перекладача. Це буде на певному етапі навчання спільною частиною мови оригіналу й мови перекладу.

На основі семантико-структурного паралелізму мов пропонуємо поділити процес перекладу на дві частини: власне переклад та інтерпретацію. Під час власне перекладу перехід від однієї системи мови до іншої здійснюється безпосередньо за заздалегідь установленною системою відповідників, про які щойно йшлося. Основною ознакою розмежування власне перекладу та інтерпретації є звернення до реального позамовного контексту [9; 15; 26; 45; 50]. Маємо на увазі, що переклад, на відміну від інтерпретації, не передбачає безпосереднього звернення до позамовної

дійсності. Однак про повне виключення конкретної комунікативної ситуації з процесу власне перекладу не йдеться. Коли встановлювалася система відповідностей між мовою оригіналу і мовою перекладу, то це, ясна річ, відбувалося з урахуванням реальної дійсності. Важливим моментом є те, що це факт минулого, а не самого процесу перекладу, який здійснюємо зараз.

Великої ваги набуває семантико-структурний паралелізм у трансформаційній моделі перекладу [19; 20]. Прибічники цієї моделі виходять з інваріантності плану змісту мови оригіналу й мови перекладу і використовують ідеї породжувальної граматики та компонентного аналізу. Хоча на перший план висувається звернення до ядерних структур, стосунки між формальними компонентами мови оригіналу й мови перекладу, тобто між поверхневими структурами, також відіграють значну роль у перекладі.

Отже, ми згадали теорію закономірних відповідностей, інтерпретаційну модель і трансформаційну модель – три різних підходи до розуміння суті процесу перекладу та ролі еквівалентності в ньому. За всієї різноманітності підходів їх об'єднує одна спільна ідея: у перелічених моделях не заперечується наявність певної міжмовної симетрії. Вони виходять з того, що головним під час перекладу є збереження денотативного змісту. Процес перекладу описується так: між знаками мови оригіналу й мови перекладу існують певні зв'язки, які включають закономірні відповідності, лексико-граматичні та синтаксичні трансформації.

Проте варто зауважити, що існує ціла низка моделей перекладу, де існування семантико-структурного паралелізму між мовами вважається нерелевантним для опису процесу перекладу.

До таких моделей належить ситуативна модель, автори якої вважають головним завданням перекладу адекватний опис ситуації дійсності [59]. Дж. Кетфорд виходить із того, що процес перекладу не є простим перенесенням значень, оскільки для опису аналогічних ситуацій різні мови використовують різні компоненти, тому головне в перекладі – встановлення тотожності ситуацій, а не окремих мовних елементів.

Ситуативна модель добре працює для пояснення цілої низки перекладацьких рішень. Наприклад, коли в мові оригіналу й мові перекладу існують стандартні кліше, закріплені в мовній культурі способи опису будь-якої ситуації, які не збігаються у двох мовах. Традиційні приклади: *fragile* – обережно, скло; *wet paint* – обережно, пофарбовано; *keep off the grass* – ходити по газонах заборонено тощо.

Ще одна модель, у якій не надається великого значення існуванню семантико-структурної близькості мов, – це семантична модель. Взявши за основу ідеї породжувальної граматики про розмежування поверхневих і глибинних структур, прибічники семантичної моделі виокремлюють категорії змісту, спільні для мови оригіналу й мови перекладу, а потім будують глибинний синтаксис і глибинну лексику. Під час перекладу одиниці мови оригіналу трансформуються в глибинні структури, а потім розгортаються в поверхневі структури мови перекладу, створюючи таким чином перекладений текст [47; 54]. Тобто процес перекладу обов'язково передбачає звернення до глибинних категорій. Точніше кажучи, перехід до змістовних категорій і є самим процесом перекладу.

У практичному сенсі, тобто під час розроблення реальних автоматизованих систем перекладу, максимальна опора на семантичний рівень мови виявилася недостатньо продуктивною, оскільки всі наявні у світі системи машинного перекладу побудовані так чи інакше за принципом відтворення певних перекладацьких відповідностей у заданій парі мов, і немає жодної робочої системи, яка б спиралася на семантичну модель перекладу.

Ситуативна й семантична моделі перекладу виглядають більш сучасно, ніж, приміром, теорія закономірних відповідностей, але й вони мають свої недоліки. Так, наприклад, за допомогою цих моделей неможливо пояснити, чому для опису конкретної ситуації обрано саме такий варіант перекладу, а не інший, синонімічний. Чим керувався при цьому перекладач і чому переклав так, а не інакше? Ці лінгвістичні моделі дають змогу описати способи

реалізації процесу перекладу, однак самі по собі не зумовлюють вибір того чи іншого конкретного способу.

Спробою поєднати всі найкращі здобутки вищеперелічених теорій стала ідея рівнів еквівалентності в перекладі. Згідно з нею, в перекладі п'ять змістовних рівнів:

- 1) рівень мовних знаків;
- 2) рівень висловлювання;
- 3) рівень повідомлення;
- 4) рівень опису ситуації;
- 5) рівень мети комунікації [15].

Ця модель перекладацької діяльності отримала назву теорії рівнів еквівалентності. Вона ґрунтується на припущенні, що відносини еквівалентності встановлюються між аналогічними рівнями змісту мови оригіналу й мови перекладу.

Під час сприйняття оригінального тексту, перекладач прагне з'ясувати його зміст, рухаючись від першого рівня (мовних знаків) до останнього (мети комунікації). Встановлення відносин еквівалентності в процесі перекладу припускає існування в мові оригіналу й мові перекладу еквівалентних одиниць. Сам процес перекладу може бути представлений як процес послідовної підстановки замість певних одиниць оригіналу еквівалентних одиниць мови перекладу, тобто відповідників. Кінцева мета перекладу полягає в тому, щоб встановити максимальний ступінь еквівалентності на кожному рівні.

1.3. Поняття норми й еквівалентності перекладу

Для вирішення прикладних завдань насамперед необхідно визначити поняття норми перекладу. Традиційно в теорії перекладу питання нормативності є складовою проблеми мовного оформлення тексту мовою

перекладу і зводяться до дотримання мовних і мовленнєвих норм у тексті перекладу [2].

Однак є й більш складне і багатопланове уявлення про норму перекладу. Перекладацька норма не може бути сформульована у вигляді єдиної вимоги, а повинна складатися з декількох різновидів нормативних установок, обов'язковість яких змінюватиметься залежно від завдань і характеру акту перекладу.

Для нашого дослідження особливо важливою є конвенційна норма, яка розуміється як сукупність чітко визначених поглядів на мету й завдання перекладу, що існують у мовному колективі на певному історичному етапі, а також шляхи досягнення цих цілей [13; 43]. Як ми вже бачили в попередніх підрозділах, упродовж історії розвитку перекладацької думки вимога до «правильного» та повноцінного перекладу неодноразово змінювалася залежно від місця та часу.

Не менш важливим у контексті нашого дослідження є ще одне поняття, тісно пов'язане з проблемою нормативності перекладу. Це перекладацька еквівалентність. Взаємозв'язок понять норми й еквівалентності перекладу очевидний, оскільки дотримання нормативних принципів і правил характеризує еквівалентний переклад.

У сучасній теорії перекладу прийнято розмежовувати еквівалентність і адекватність або еквівалентність і цінність перекладу. Нерідко еквівалентність тлумачиться як поняття суто перекладацьке, що оцінює результат перекладу винятково в зіставленні з оригіналом – за повнотою передання значущих елементів оригіналу [41; 45]. Як випливає з наведеного визначення, що повніше відтворюються в тексті мовою перекладу всі елементи змісту оригінального тексту, то більш еквівалентним вважається такий переклад.

На додачу до поняття еквівалентності існує також поняття цінності перекладу, оскільки переклад інколи здійснюється не лише для еквівалентного передання змісту оригіналу, а й для використання тексту перекладу з певною метою, що й визначає його цінність. Можна констатувати, що поняття цінності

перекладу орієнтоване на досягнення необхідного результату перекладу, тобто на забезпечення рівності комунікативного ефекту в мові оригіналу й мові перекладу [12].

Як ми бачимо, до перекладу висуваються дві вимоги. З одного боку, необхідно передати в тексті мовою перекладу усі значущі елементи вихідного тексту. З іншого боку, перекладач має думати про вплив, який чинитиме перекладений текст на реципієнта і, відповідно, за необхідності здійснювати прагматичну адаптацію тексту [11]. Між цими вимогами нерідко виникає суперечність, яку перекладач мусить долати, нехтуючи дотриманням або першої, або другої умови.

Часто висловлюється думка, що розбіжність у семантичних системах різних мов усувається під час перекладу завдяки тому, що тут важливо передати зміст тексту в цілому, а не одиниць, які його складають, що перекладають не слова, а більш-менш великі мовленнєві висловлювання. Подібні твердження ґрунтуються на нечіткому використанні понять «передача значення», «збереження значення» тощо. Значення цілого не існує поза значенням його елементів, хоча й повністю не зводиться до них. Із поєднання елементів може виникнути якісно нове утворення, але воно створюється саме завдяки цим елементам, а не яким-небудь іншим [51].

Висловлювання складаються з мовних одиниць, і говорити, що перекладають не слова, а текст загалом, можна лише в тому сенсі, що переклад має передавати не значення ізольованих слів, а сукупність актуалізованих значень слів і структур у їхньому взаємозв'язку та з урахуванням комунікативних, ситуативних і структурно-логічних аспектів змісту тексту. Передача значення цілого при розбіжності значень елементів означає втрату частини інформації, а отже, і неповне збереження змісту цілого [14].

* * *

Підіб'ємо підсумки. У теоретичному розділі було розкрито передумови існування елементів дослівності в текстах перекладу. Ми розглянули протиставлення буквального і вільного перекладу в літературознавчому

аспекті та показали, що ця антиномія має глибоке історичне коріння. Широке поширення елементів дослівності в перекладах свідчить про те, що їхня наявність зумовлена об'єктивними причинами.

Лінгвістичною передумовою присутності елементів дослівності в перекладеному тексті є семантико-структурна близькість мов. Міжмовні еквівалентні відповідності виникають унаслідок ізоморфізму типологічно близьких мов і широко використовуються при здійсненні перекладу. Міжмовний паралелізм існує на різних рівнях мовної ієрархії, проте найяскравіше проявляється на лексичному та синтаксичному рівнях.

Крім об'єктивно наявних мовних передумов, наявність елементів дослівності пояснюється також суб'єктивними нормативними причинами, тобто вимогами, які висуває мовна спільнота до тексту перекладу. Ми показали, що нині семантико-структурний паралелізм мови оригіналу й мови перекладу розглядається як основа для досягнення максимальної еквівалентності перекладу. Крім того, наявність семантико-структурної близькості оригіналу та перекладу є одним із критеріїв для визначення того, який текст може вважатися перекладом, тобто репрезентантом оригіналу, а який – ні.

Крім того, відомі з історії буквальний і вільний способи перекладу корелюють із виділеними в психології репродуктивним і продуктивним видами діяльності. У лінгвістичному плані ці способи перекладу знайшли відображення в багатьох моделях перекладу, зокрема в інтерпретаційній і трансформаційній моделях, а також у теорії рівнів еквівалентності.

Усе вищеперелічене доводить, що елементи дослівності є реальними фактами перекладу і становлять невід'ємну частину будь-якого перекладеного тексту. У наступному розділі буде проаналізовано прояви дослівності в процесі перекладу.

РОЗДІЛ II

ПРОЯВИ ДОСЛІВНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ

2.1. Переклад як особливий вид мовленнєвої діяльності

Аналіз такого складного і багатоаспектного явища, як переклад, ускладнюється тим, що на сьогодні в ньому виокремлено два різні предмети дослідження: процес перекладу і перекладений текст, властиво, результат процесу. Крім того, у зв'язку з розширенням предмета лінгвістики відбулося аналогічне розширення і предмета дослідження в теорії перекладу.

Якщо раніше лінгвісти наголошували на необхідності досліджувати не тільки перекладений текст, а й динаміку процесу перекладу [45; 63], то зараз сам процес перекладу трактують значно ширше й розглядають у межах категорії «мовленнєва діяльність». Переклад як професійну діяльність необхідно розглядати на більш високому рівні, ніж просто зіставлення двох мов або двох текстів. Переклад – це особливий вид розумової діяльності, що передбачає здійснення специфічних перекладацьких операцій. Таким чином, акцент робиться не на перекладеному тексті як результаті процесу перекладу, а на самому процесі або, точніше, процесах, що відбуваються під час перекладу, і на передумовах цих процесів [18].

Розглянемо два підходи до перекладу. Перший – діяльнісний – розглядає переклад не тільки як міжмовну, а й як міжкультурну взаємодію. Здійснюючи свою професійну діяльність, перекладач постійно враховує реакцію адресата повідомлення та функцію перекладу [45]. На основі діялісного підходу можливе створення теорії, яка об'єднає всі види перекладу і матиме значну пояснювальну силу.

Інший підхід до вивчення перекладу – процесуальний. Згідно з ним, для опису процесів, які реально відбуваються в перекладі, необхідне не оперування абстрактними категоріями, а емпіричне дослідження з позицій психолінгвістики [16]. Процесуальний підхід не ставить собі за мету створити єдину всеосяжну модель перекладацької діяльності. Навпаки, його завдання –

відповісти на запитання: яким чином і чому вдалося конкретному перекладачеві під час перекладу певного тексту за певний проміжок часу досягти визначеного перекладацького результату? Таким чином, метою діяльнісного підходу є розроблення диференційованої моделі процесу перекладу та виявлення релевантних для цього процесу змінних. Емпіричний аналіз даних передбачає, що в процесі дослідження використовують індуктивні методи, а сама модель буде дескриптивною, із середнім ступенем узагальнення. У цьому полягає основна відмінність процесуального і діяльнісного підходів.

Інформаційно-семіотичний підхід до перекладу використовується при моделюванні машинного перекладу. Його прибічники розглядають мовленнєву діяльність як інформаційний процес і досліджують її на основі теорії пізнання. Згідно з інформаційно-семіотичним підходом, мовленнєва діяльність як інформаційний процес полягає в одержанні, сприйнятті, обробці та передачі інформації про дійсність [40].

Переклад у цій моделі розглядають не просто як мовленнєво-мисленнєву діяльність, а як її специфічну, особливу форму, оскільки породження тексту перекладу є не звичайним інформаційним процесом, а процесом міжмовної інформаційної взаємодії. Представники цього напрямку аналізують процеси сприйняття, розуміння і породження тексту під час перекладу, зокрема їхні особливості, зумовлені специфічним характером перекладу [там само]. Визначальна риса перекладу полягає в тому, що характер сприйняття тексту є дещо іншим порівняно зі звичайною мовленнєвою діяльністю. Це пов'язано з тим, що основною метою сприйняття тексту перекладачем буде не отримання певної інформації про дійсність, а передача цієї інформації засобами іншої мови.

У чому ж полягають особливості розуміння тексту в процесі перекладу? Перш за все, необхідно зауважити, що звичайне сприйняття тексту, спрямоване на виявлення інформації, що міститься в ньому, може супроводжуватися неповним або недостатньо точним розумінням. Крім того,

під час засвоєння інформації з тексту одержувач не замислюється над тим, якими засобами передано цей зміст. Під час сприйняття тексту з метою подальшого перекладу текст піддається спеціальному смислово опрацюванню, що полягає в аналізі не тільки змісту, а й форми тексту. Для перекладача важливо виявити співвідношення форми і змісту в конкретному тексті, оскільки це необхідно для передання методів вираження думки автора засобами іншої мови, тобто для синтезу тексту мовою перекладу [39]. Таким чином, можна констатувати, що під час перекладу відбувається більш усвідомлене сприйняття тексту і він піддається глибшому змістовному аналізу.

Іншою специфічною особливістю перекладу як виду мовленнєвої діяльності є те, що механізми сприйняття, розуміння і породження тексту дуже тісно переплетені. Часто стадії аналізу оригінального тексту і синтезу тексту мовою перекладу неможливо відокремити одну від одної навіть з метою моделювання. При моделюванні машинного перекладу на основі перекладацьких відповідностей за аксіому приймається положення про синхронність процесів розуміння тексту і його перекладу. На відміну від мовного сприйняття, в загальному сенсі розуміння для перекладу одночасно є перекладом: перекладач розуміє через переклад.

Психолінгвістичний підхід зачіпає найзагальніші механізми мовленнєво-мисленнєвої діяльності, водночас наголошується, що переклад має всі основні властивості, притаманні будь-якій мовленнєвій діяльності. Постулюється, що процес створення тексту мовою перекладу відбувається за законами моделі породження мовленнєвого висловлювання, а також що для перекладу, як і для будь-якого іншого виду мовленнєвої діяльності, характерна тричленна будова (етап мотивації – етап інтенції – етап реалізації). Тобто дослідник іде шляхом від загального до часткового, прагнучи створити модель, що володіє великою пояснювальною силою, описує процес у загальному вигляді [16].

Розробники систем машинного перекладу застосовують інший підхід. Для них переклад – це винятково інформаційний процес, який досліджується за допомогою емпіричних індуктивних даних [64]. Природно, що в цьому разі загальні механізми породження мови відсуваються на другий план, а основна увага приділяється особливостям породження висловлювання під час перекладу. З цієї принципової розбіжності підходів виводяться і всі інші, більш приватні відмінності.

2.2. Опис процесу перекладу: евристичний характер та двофазна структура

У процесі перекладу завжди значною мірою присутні елементи творчості, оскільки переклад часто є розв'язанням нестандартних завдань або пошуком відповідей на запитання, знання про які відсутні в попередньому досвіді перекладача.

Творчу сутність перекладу відзначають багато дослідників. Так, вітчизняні перекладознавці підкреслюють, що переклад доцільно розглядати як евристичний процес, оскільки він відбувається не за допомогою заданої процедури, а шляхом логічно непередбачуваних переходів від вихідної ситуації – проблеми до рішення – мети [45]. Переклад є складним багатогранним процесом, у якому злиті воєдино досягнення кінцевої мети і пошук засобів для її досягнення, де попереднє уявлення перекладача про остаточну форму перекладеного тексту є критерієм добору еквівалентів, а сам добір варіантів, своєю чергою, визначає остаточний вигляд перекладеного тексту.

Якщо підходити до вивчення перекладу з погляду дій перекладача, то можна констатувати, що в кожен конкретний момент роботи перекладач стоїть перед необхідністю ухвалювати рішення – обирати з певної кількості еквівалентів один варіант. Пошук правильного рішення відбувається циклічно. Спочатку висувається перша гіпотеза, потім здійснюється її

перевірка, якщо результат виявляється негативним, то пропонується нова гіпотеза з подальшою фазою перевірки тощо. Кожен цикл можна розглядати як спробу розв'язання проблеми. Такий спосіб розв'язання складної, нестереотипної ситуації називається в психології методом гіпотез або «проб і помилок».

Необхідно підкреслити, що, коли ми говоримо про «проби й помилки», ми не маємо на увазі сліпий перебір варіантів із відкиданням невідповідних рішень. Будь-яка проба (або гіпотеза), навіть якщо вона не призвела до успіху, має для перекладача велику цінність, оскільки сприяє глибшому проникненню в проблему та знаходженню правильного рішення. Невдалі проби (помилки) допомагають по-новому поглянути на задачу або знайти принципово новий підхід до її вирішення.

Особливо розгорнутим є цей процес під час письмового перекладу. Під час такої діяльності виникають різні за складністю проблеми, тому кількість розглянутих гіпотез (проб) може також бути різною. Наприклад, існує такий вид творчої діяльності, коли необхідно просто використовувати якийсь нестереотипний спосіб дії без залучення значного творчого потенціалу особистості. У нашому випадку (при здійсненні перекладу) йому відповідатиме переклад не за міжмовними паралелями, а переклад за допомогою трансформацій. Оскільки перекладацькі трансформації детально описані й добре відомі, кількість «проб і помилок» не має бути значною [54; 66].

З іншого боку, перекладач зустрічає виклик, коли йому необхідно створювати нові способи дії. Це творча діяльність зовсім іншого плану. Сюди можна зарахувати ще не описані в теорії способи перекладу або розв'язання надзвичайно складних перекладацьких завдань, які потребують, зокрема, звернення до предметної області або до додаткових джерел інформації. Природно, що «перебір варіантів» у цьому випадку може тривати дуже тривалий час. Приклади подібних цікавих, часом блискучих перекладацьких

рішень наведені в телеграм-каналі знаного українського перекладача й редактора Миколи Климчука «Прим. пер.».

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що в процесі перекладу перекладач розв'язує цілу низку творчих завдань, застосовуючи певні прийоми (наприклад, трансформації) або створюючи нові перекладацькі рішення. Пошук рішення відбувається методом «проб і помилок», значення якого полягає у висуванні гіпотез та їхній перевірці. При цьому відбувається глибше з'ясування проблемної ситуації та пошук нових комбінацій.

Перед тим, як представити власне розуміння перекладацького процесу, необхідно ввести деякі перестороги. Насамперед слід підкреслити, що, на нашу думку, створення єдиної моделі процесу перекладу неможливе. Перш за все, однією моделлю неможливо описати письмовий та усний переклад, оскільки психофізіологічні процеси сприйняття та породження будуть в обох випадках значно відрізнятися. З тієї самої причини доводиться відокремлювати переклад з іноземної мови на рідну і з рідної на іноземну. Для споріднених мов і мов, що типологічно не близькі, також необхідно розробляти окремі моделі. Наше розуміння процесу перекладу поширюється на письмовий переклад із типологічно близької іноземної мови на українську.

Процес перекладу можна умовно розділити на дві частини – сприйняття оригінального тексту і породження перекладеного тексту. Часом у наукових працях постулюється думка, що процеси розуміння тексту під час перекладу та в усіх інших видах мовленнєвої діяльності ідентичні [29]. Ми будемо дотримуватися іншої точки зору, а саме тези про те, що розуміння оригіналу перекладачем є особливим і здійснюється через переклад. Розуміння, орієнтоване на переклад, вирізняється двома характерними особливостями: обов'язковістю остаточного висновку щодо змісту перекладацького відрізка та зумовленістю структурою мови перекладу. Тому семантику висловлювання не можна відокремлювати від його лексичної та граматичної реалізації.

Як ми уявляємо собі перебіг процесу перекладу? Переклад здійснюється за окремими, логічно пов'язаними і закінченими відрізками тексту або за

«одинацями перекладу». Одиниця перекладу може бути різної довжини. Однак досвід показує, що, як правило, переклад відбувається на рівні відрізків тексту менших за речення, тобто за синтагмами. Рідше – за реченнями, а іноді – за словами. У процесі письмового перекладу часто присутнє «внутрішнє промовляння», яке є прихованою фізіологічною активністю органів артикуляції та певною мірою імітує «зовнішню мову».

На етапі внутрішнього промовляння відбувається моделювання майбутнього висловлювання мовою перекладу. Потім висловлювання оцінюють – відбувається контроль його відповідності відрізка оригінального тексту, що перекладається. Негативна оцінка свідчить про те, що рівень, на якому здійснювався переклад, був обраний неправильно. У цьому разі перекладач відмовляється від обраного еквівалента (способу перекладу) і процес повторюється. Можна сказати, що процес перекладу складається з кроків, що постійно чергуються і взаємодоповнюються, – пошуку перекладацького еквівалента і його оцінки.

Під час перекладу з іноземної мови на українську на стадії оцінювання, крім зіставлення відрізків оригінального тексту і перекладеного тексту, відбувається «проба на сполучуваність», коли обрані варіанти перекладу перевіряються з погляду відповідності системі, нормі та узусу мови перекладу. На цьому етапі редагування перекладу може здійснюватися навіть без звернення до тексту оригіналу, про що слушно говорить канадський дослідник і редактор перекладів Б. Моссоп [66].

За позитивної оцінки перекладеного відрізка перекладач переходить до аналізу наступної «одинаці перекладу». Дуже цікавим видається питання, за якими критеріями перекладач позитивно оцінює результат своєї праці і вважає переклад закінченим. Ця проблема поки що не дістала докладного висвітлення ні в психолінгвістичній, ні в лінгвістичній літературі. Відповідь на це питання неможливо дати без проведення серії психолінгвістичних експериментів. На цьому етапі лінгвісти висловлюють лише загальні зауваження.

Отже, процес перекладу має двофазову структуру і становить собою постійний рух від простого до складного. На першому етапі перекладач більшою чи меншою мірою автоматично добирає одиницям мови оригіналу відповідники в мові перекладу.

У фазі поелементного перекладу зазвичай відбувається:

- підбір однозначних стійких відповідностей, запозичених перекладачем із власного досвіду або з двомовних словників;
- переклад інтернаціоналізмів;
- переклад термінів, особливо однозначних;
- максимальне збереження синтаксичної структури мови оригіналу.

Перекладач прагне обмежитися цим рівнем і переходить до другої фази перекладу лише в разі необхідності (негативна оцінка результату), оскільки трансформація тексту є вимагає значно більшої витрати когнітивних зусиль.

Відповідно, перемикання з «автоматизованого» режиму у свідомий відбувається там, де виникають труднощі. На цьому рівні перекладач розв'язує велику кількість мовних і змістовних проблем, зокрема:

- усуває багатозначність лексичних одиниць;
- підбирає контекстуальні значення;
- вирішує проблеми різної лексичної сполучуваності в мові оригіналу й мові перекладу;
- вирішує проблему «хибних друзів» перекладача;
- здійснює всі перекладацькі трансформації;
- вирішує стилістичні проблеми перекладу.

Якщо в процесі роботи над текстом виникають труднощі, то переклад стає процесом пошуку рішення, при цьому використовуються евристичні методи, а сам переклад стає творчою діяльністю [42; 45; 64]. Якщо проблеми з підбором еквівалента не існує, то перекладацька діяльність втрачає творчий характер, а евристичні методи замінюються на автоматичні, стандартні дії.

Насамкінець слід зазначити, що поділ процесу перекладу на дві фази має досить умовний характер і його не слід розуміти буквально. Ми усвідомлюємо,

що в реальній перекладацькій діяльності кожен з етапів в ізолюваному вигляді зустрічається не часто. Як правило, навіть під час перекладу окремої синтагми обидві фази можуть бути тісно переплетені. Крім того, переважання тієї чи іншої фази в конкретному акті перекладу багато в чому залежить від виду перекладу. Так, ефективність перекладацької діяльності під час усного перекладу перебуває в прямій залежності від можливості зведення перекладу до одноступеневого, одноразового процесу. У письмовому перекладі, який є предметом дослідження в нашій розвідці, подібної залежності не спостерігається. Експериментальних даних щодо цього не існує, але можна припустити, що наявна скоріше зворотна залежність: що більше варіантів перебере перекладач у процесі пошуку перекладацького еквівалента, то якіснішим буде остаточний варіант перекладу.

2.3. Дослівний і буквальний переклад: спільне й відмінне

Отже, ми визначили, що в акті перекладу зазвичай є фаза поелементного перекладу. Якщо перекладача задовольняє текст, отриманий шляхом встановлення прямих відповідностей між одиницями мови оригіналу та мови перекладу, то цей переклад залишається без змін, тобто не піддається подальшим трансформаціям. У результаті ми отримуємо перекладений текст, який може бути адекватним або неадекватним оригінальному. Якщо текст перекладу порушує норми мови перекладу, то такий переклад не вважається адекватним. Ми називатимемо його «буквальним перекладом», оскільки в перекладознавчій літературі цей термін має стійке негативне забарвлення [2]. Коли породжений шляхом поелементного перекладу текст не суперечить нормам мови перекладу і є припустимим перенесенням семантичних та структурних компонентів мови оригіналу в мову перекладу, ми використовуватимемо термін «дослівний переклад».

Поняття дослівного перекладу в нашому розумінні загалом відповідає інтерлінійному або міжрядковому перекладу, що постає внаслідок «простого перекодування» і може бути цілком адекватним.

Зупинимося докладніше на критеріях дослівності й на тому, які елементи переносяться з мови оригіналу в мову перекладу. Вище ми зазначали, що поелементний переклад здійснюється за міжмовними відповідниками, які можна виявити на будь-якому рівні мовної ієрархії. Однак не кожен переклад за міжмовними відповідниками дає в результаті (у перекладеному тексті) дослівний переклад.

Так, наприклад, у будь-якій парі мов існує велика кількість словосполучень з усталеним значенням, які мають стійкі перекладні відповідники:

- to take place – відбуватися;
- to give a lecture - читати лекцію;
- to go to bed - лягати спати;
- to make sure – переконатися тощо [59].

Трапляються, хоча й значно рідше, міжмовні перекладні відповідники й на рівні речення. Порівняймо попереджувальні написи:

- Wet paint – Обережно, пофарбовано.
- Handle with care – Не кидати.
- Keep off the grass – Ходити по газонах заборонено.

Наведені приклади перенесення елементів мови оригіналу в мову перекладу, що здійснюються на рівні словосполучення або речення, тобто на вищих, порівняно з лексичним, рівнях, не входять до розглянутого нами поняття «дослівного перекладу». Коли ми говоримо про те, що дослівний переклад є допустимим перенесенням семантичних компонентів мови оригіналу в мову перекладу, то ми маємо на увазі насамперед лексичний рівень мовної ієрархії. Тобто під дослівним перекладом ми розуміємо переклад справді «слово за словом» і вважаємо, що він має задовольняти таку вимогу:

кожна одиниця мови оригіналу, що підпадає під визначення «слово», має відповідник у перекладеному тексті у вигляді аналогічної одиниці.

Пояснимо це більш детально. «Словами» ми вважаємо повнозначні самостійні слова. До слів не належать (якщо говорити про переклад з англійської на українську): прийменники, артиклі, частки, сполучники, допоміжні дієслова та інші службові елементи, що не вживаються самостійно та завжди відносяться до якого-небудь повнозначного слова.

Що таке «аналогічні» одиниці в оригінальному й перекладеному текстах? Ми вважаємо, що лексична одиниця перекладена дослівно, якщо виконуються такі вимоги:

- а) одиниці оригінального й перекладеного текстів є однією частиною мови;
- б) синтаксична функція, яку одиниця мала в оригінальному тексті, зберігається в перекладеному;
- в) обидві лексичні одиниці мають однакове семантичне навантаження (з урахуванням контексту).

Остання теза потребує конкретизації. Два слова несуть однакове семантичне навантаження, якщо в них спостерігається збіг денотативних значень (без розширення і звуження значень), а також зберігається стилістичне забарвлення лексичної одиниці.

У контексті викладених вище поглядів цікаво розглянути приклад перекладу фразеологічних одиниць. Якщо виходити з визначення фразеологізму як словосполучення, що має стійке, незалежне від контексту значення, яке завжди відтворюється в готовому вигляді, і взяти до уваги, що однією з ознак фразеологізму є дослівна неперекладність виразу іншими мовами, то цілком логічно зробити висновок, що дослівний переклад фразеологічних одиниць неможливий.

Однак насправді під час перекладу фразеологізмів використовуються різні способи, зокрема й поелементний переклад компонентів висловлювання. Можливість або неможливість дослівного відтворення фразеологізму

залежить насамперед від наявності/відсутності в мові перекладу міжмовної відповідності. Існують випадки, коли в мові оригіналу й мові перекладу є фразеологічні одиниці, які повністю збігаються, що передбачає їхнє поелементне відтворення. Наприклад:

the game is not worth the candles – гра не варта свічок;
 the salt of the earth – сіль землі;
 as cold as ice – холодний як лід тощо.

Якщо в мові перекладу немає дослівного відповідника фразеологічній одиниці мови оригіналу, то можливість поелементного перекладу залежить від того, наскільки ця одиниця втратила або зберегла свою внутрішню форму. Якщо значення висловлювання невмотивоване (тобто його внутрішня форма втрачена), то застосування поелементного перекладу навряд чи можливе (уявімо собі дослівний переклад фразеологізму «собаку з'їв»).

Фразеологічні одиниці з внутрішньою формою теоретично підлягають прямому відтворенню, проте тільки в тому випадку, коли переносне значення елементів досить очевидне, і за умови, що дослівний переклад не порушує стилістичних норм мови оригіналу. Наприклад:

to carry coals to Newcastle – везти вугілля в Ньюкасл (якщо припустити, що адресату повідомлення відомо про цей центр вуглевидобування)
 as an ox goes to the slaughter – як віл на бійню
 not worth the paper it is written on – не вартий паперу, на якому це написано.

Наведімо також приклад дослівного перекладу на рівні синтаксису. Маємо такий оригінальний текст:

«This meeting is taking place at a particularly difficult moment in the history of mankind. Indeed, our world is experiencing an unprecedented crisis since the Second World War and we live in a real state of fear. This situation is further exacerbated by such natural disasters as famine and drought which have, over the last few years, affected most of the countries of the African continent, making them largely dependent on foreign aid.»

Переклад:

«Це засідання відбувається в надзвичайно складний момент в історії людства. Дійсно, наш світ переживає безпрецедентну кризу з часу Другої світової війни, і ми живемо в стані справжнього страху. Це становище ще більше погіршують такі стихійні лиха, як голод і посуха, які за останні кілька років зачепили більшість країн африканського континенту, поставивши їх у становище залежності від іноземної допомоги.»

У перекладі українською мовою, природно, опущено артиклі, змінено деякі прийменники (since – з часів), проте більшість слів в англійському та українському варіантах належать до тих самих частин мови. Виняток становлять:

- most – перекладено іменником «більшість»;
- прислівник largely – прикметником «значний»;
- прикметник dependent – іменником «залежність»
- словосполучення take place передається одним дієсловом «відбувається».

У більшій частині слів збігаються денотативні значення (за винятком перекладу further – більше).

Майже у всіх випадках залишилися незмінними структура та порядок слів у реченнях, крім трьох моментів:

- real state of fear – стан справжнього страху (якісна ознака належить до іншого іменника);
- ... is further exacerbated – ... ще більше погіршують ... (пасивний стан передається активним станом із заміною підмета);
- making them dependent – поставивши їх у становище залежності (використання синонімічного способу вираження з додаванням слів).

Як видно з прикладу, перенесення в текст перекладу лексичних компонентів тексту оригіналу та збереження синтаксичної структури останнього часто є найпростішим і найприроднішим способом перекладу.

Поруч із цим існує ціла низка випадків, коли дослівний переклад застосовується зумисно. Цей прийом використовується, зокрема, під час перекладу важливих юридичних і дипломатичних документів, де головним критерієм еквівалентності є точність формулювань, а не дотримання мовленнєвих норм мови перекладу [23]. Інший приклад – дослівний переклад образних, невластивих мові оригіналу виразів, який застосовується в художньому перекладі для збереження національного колориту [30; 32; 33].

У вищеперелічених випадках використання дослівного перекладу може призвести до порушення стилістичних норм мови перекладу, однак це цілком виправдано і пояснюється тим, що ці тексти виконують цілком певні функції (наприклад, тексти договору або торговельної угоди між двома країнами мають бути автентичними обома мовами). Якщо ж вимога досягнення точності суперечить вимозі дотримання норм мови перекладу, то, з огляду на функції тексту, доводиться жертвувати останнім. Тому можна сказати, що дослівний переклад, який навіть порушує норми мови оригіналу, у певних випадках є функціонально виправданим.

Підсумовуючи все викладене, ми вважаємо, що визначення дослівного та буквального перекладу, що були дані на початку цього параграфа, необхідно доповнити критерієм функціональної вмотивованості/невмотивованості використання поелементного перекладу.

Тоді визначення набувають такого вигляду.

Дослівний переклад – це текст перекладу, отриманий унаслідок перенесення семантичних і структурних компонентів вихідного тексту в текст перекладу, під час якого не відбувається порушення норм мови перекладу або таке порушення є функціонально мотивованим.

Під буквальним перекладом (буквалізмом) ми розуміємо перекладацьку помилку – функціонально не виправдане перенесення семантичних і структурних компонентів вихідного тексту в текст перекладу.

* * *

Отже, у розділі II ми проаналізували прояви дослівності в процесі перекладу. Спираючись на доробок вітчизняних і зарубіжних учених, ми виробили власне розуміння процесу перекладу.

На нашу думку, процес породження перекладеного тексту має двофазову структуру: фазу поелементного перекладу та фазу трансформацій. Процес зазвичай починається з поелементного перекладу, який включає перенесення в перекладений текст лексичних компонентів оригінального тексту і максимально можливе збереження синтаксичної структури оригіналу. При цьому перекладач думає не тільки про те, щоб створити перекладений текст, еквівалентний оригінальному, а й про те, щоб дійти до цієї мети найбільш раціональним шляхом. Тому він за можливості прагне залишитися на рівні перекладу за міжмовними паралелями та переходить до трансформацій лише в разі негативної оцінки результату своєї діяльності. Таким чином, поелементний переклад є одним з етапів перекладу, в результаті застосування якого постає або еквівалентний (дослівний) переклад, або переклад, який ми з тих чи інших причин не можемо вважати еквівалентним (буквальний переклад).

РОЗДІЛ ІІІ

КЛАСИФІКАЦІЯ ТИПІВ ДОСЛІВНОГО ПЕРЕКЛАДУ ТА БУКВАЛІЗМІВ

3.1. Типи дослівного перекладу

Виходячи з визначення поелементного перекладу як перенесення семантичних і структурних компонентів оригінального тексту в перекладений текст, ми можемо виокремити міжмовні відповідності на лексичному та синтаксичному рівнях. Про те, що розуміється під міжмовними лексичними та синтаксичними відповідниками, йшлося в п.2.3. Тут зупинимося докладніше на конкретних проявах дослівності в текстах перекладу, зокрема на перенесенні структурних компонентів оригінального тексту в перекладений текст.

Проведений нами аналіз перекладів з англійської мови текстів, що належать до різних перекладацьких жанрів, свідчить про те, що перекладач прагне за можливості зберегти синтаксичну структуру оригінального тексту. Як приклад наводиться досить великий уривок перекладу художнього тексту, виконаний кваліфікованим перекладачем. Незважаючи на вмiле володіння засобами української мови, вільну і легку розповідь, тобто за високої якості перекладу, у перекладеного тексту та оригінального тексту виявляється значний збіг синтаксичних структур. У більшості випадків кожен член речення в оригіналі співвідноситься з однотипним членом речення в перекладі, при цьому вони розташовані однаково щодо інших.

Звернемося до власного прикладу.

Оригінал:

«(1) Resources released as a result of the implementation of disarmament measures should be used so as to help to promote the wellbeing of all peoples and to improve the economic conditions of the developing countries. (2)

Disarmament has thus become an imperative and most urgent task facing the international community. (3) No real progress has been made so far in the crucial field of the reduction of armaments. (4) However certain positive changes in international relations in some areas of the world provide some encouragement.» (Final Document of the U.N. Assembly Session, [61]).

Переклад:

«(1) Ресурси, вивільнені в результаті здійснення заходів з роззброєння, повинні використовуватися так, щоб сприяти добробуту всіх народів і поліпшенню економічних умов у країнах, що розвиваються. (2) Таким чином, роззброєння стало нагальним і найнагальнішим завданням, що стоїть перед міжнародним співтовариством. (3) Досі в такій вирішальній галузі, як скорочення озброєнь, реального прогресу досягнуто не було. (4) Водночас викликають відоме задоволення певні позитивні зміни в міжнародних відносинах, що відбулися в деяких районах світу» (Заключна резолюція сесії Генеральної Асамблеї ООН).

Для речення (1) характерний повний паралелізм синтаксичної організації вихідного тексту і перекладу. Аналогічний висновок можна зробити і щодо речення (2), де єдиною структурною відмінністю між оригінальним і перекладеним текстами є перенесення вступного слова (thus) із середини речення в оригінального тексту у початкову позицію в реченні в перекладеного тексту. Значно більший інтерес становить речення (3). Англійська конструкція «adjective – noun + of – noun» (crucial field of reduction ...) традиційно передається українською мовою за допомогою порівняльної конструкції «такий як ...» (така важлива область, як скорочення ...). Ці граматичні структури не є паралельними у двох мовах, проте їх можна вважати аналогічними через наявність у мова перекладу закріпленого постійного аналога перекладу. Крім того, порядок слідування одиниць у реченні (3) в оригінального тексту і перекладеного тексту не збігаються, що пов'язано з різним актуальним (смісловим) членуванням речення в англійській і

українській мові і, відповідно, з наявністю різних способів переходу від відомого до невідомого, від «даного» до «нового».

Речення (4). Тут ми спостерігаємо зміну порядку слів, зумовлену вищеназваними причинами, а також додавання слова «що відбулися» («зміни ... в деяких районах» – «зміни, що відбулися в деяких районах»), зроблене в стилістичних цілях. При цьому синтаксичні функції зіставних одиниць в оригінального тексту і перекладеного тексту залишаються незмінними.

Спираючись на проведений аналіз тексту, можна зробити висновок про те, що в наявності прагнення наблизити синтаксичну організацію перекладеного тексту до оригінального тексту, хоча це не завжди вдавалося зробити через об'єктивні причини.

Як ми вже зазначали, переклад здійснюється за «одиницями перекладу», які можуть бути різної довжини – від окремого слова до речення, а в деяких випадках це може бути текст загалом. Цікаво розглянути, як співвідноситься дослівний переклад із поняттям «одиниця перекладу», тобто що являють собою

«одиниці дослівного перекладу» – перекладені дослівно відрізки тексту.

Дослівний переклад цілих речень присутній у перекладеного тексту, однак, його питома вага відносно невелика. Прикладом може слугувати переклад елементарних речень типу:

«I live in Kyiv».

«Я живу в Києві».

Довжина реальних «одиниць дослівного перекладу» зазвичай менша за речення і, як правило, не перевищує синтагми. Тому переклади, які в критичній літературі називають дослівними, у строгому сенсі слова є такими тільки протягом порівняно невеликих відрізків тексту.

Проаналізуємо офіційний переклад речення з доповіді, зробленої на Генеральній Асамблеї ООН:

Оригінал:

«This meeting constitutes for us a real hope and vividly illustrates a

global awareness of the problems and a determination to solve them thus making it possible for statesmen to build a better world of peace, stability and security» [61].

Переклад:

«Ця нарада дає нам реальну надію і яскраво демонструє усвідомлення всіма країнами існуючих проблем і рішучість розв'язати їх, що, своєю чергою, дало б змогу державним діячам створити досконаліший світ, заснований на принципах миру, стабільності та безпеки».

Синтаксична структура вихідного речення здебільшого збережена, проте ми спостерігаємо цілу низку лексичних трансформацій:

- global awareness перекладено як «усвідомлення всіма країнами» (англійський прикметник передається іменником у непрямому відмінку);

- граматичне значення певного артикля передано в перекладі лексичними засобами (the problems – наявні проблеми);

- world of peace, stability and security приведено в перекладі у відповідність до норм української мови – «... мир, заснований на принципах миру, стабільності та безпеки».

З огляду на зроблені зміни, ми не можемо стверджувати, що речення перекладено дослівно, хоча елементи дослівного перекладу в наявності. Якщо виділити всі відрізки тексту з «нульовою» трансформацією, то вийде така картина:

Ця нарада дає нам реальну надію і ясно демонструє / усвідомлення всіма країнами наявних проблем / і рішучість розв'язати їх /, що, своєю чергою, дало б змогу / державним діячам створити досконаліший світ /, заснований на принципах / миру, стабільності та безпеки /.

Чітко видно, що переклад здійснювався за окремими синтагмами і перекладач скрізь, де це було можливо, залишався на рівні поелементного перекладу.

Із цього принципового положення, на якому часто ґрунтується оцінка того чи іншого перекладацького рішення, здійснювана самим перекладачем у

процесі діяльності, можна вивести один із принципів перекладу. Назвемо його «правило дослівності». Це правило полягає в тому, що необхідно уникати перекладів, які значною мірою і без достатніх підстав відступають від оригінального тексту. Іншими словами, якщо є вибір між двома адекватними варіантами перекладу, необхідно вибрати більш дослівний.

Підкреслимо ще раз, що за дослівного перекладу, який відбувається за об'єктивно існуючими міжмовними відповідниками, не відбувається порушення норм мова перекладу, тобто текст перекладу залишається адекватним оригіналу.

У попередньому підрозділі ми розглянули дослівний переклад за семантико-структурними відповідниками, коли перенесення в текст перекладу компонентів тексту оригіналу за умови збереження синтаксичної структури оригінального тексту є природним способом перекладу, оскільки подібне перенесення не призводить до порушення норм мова перекладу.

Однак наше визначення дослівного перекладу включає також випадки, коли норми мова перекладу порушуються, але такі порушення є не помилкою, а спеціально застосовуваним перекладацьким прийомом, використання якого може виявитися в певних випадках не лише допустимим, а й бажаним. Тобто перекладач свідомо застосовує метод послівного перекладу там, де за законами мова перекладу необхідна трансформація. При цьому в тексті перекладу можуть виникати відхилення від норми або узусу (найкращого способу вираження змісту з низки близьких за значенням), вмотивованих функцією даного тексту.

Дослівний переклад як функціонально мотивований прийом використовується:

- для наукових і дослідницьких цілей;
- для збереження точності формулювань;
- для створення необхідного стилістичного ефекту [23].

Розглянемо перший випадок. Ідеться не про переклад як такий, а про «філологічний» або науковий переклад. Другим випадком використання

дослівного перекладу як спеціального прийому є переклад особливо важливих текстів, де кожне слово має суттєве і принципове значення, і тому не може бути опущене або замінене при перекладі. Основна функція таких текстів – найточніша і найповніша еквівалентність, у цьому випадку є точність формулювань, а не дотримання мовних і мовленнєвих норм мова перекладу.

Ілюстрацією може слугувати переклад Біблії. Багато перекладачів виходили з того, що вони мають справу не зі звичайним текстом, а з богодухновенним («Всі слова вуст моїх справедливі»), що приводило до найбільшого поклоніння перед самим способом вираження і вимагало перекладу слова в слово. Як приклад можна навести роботу Ієроніма. Преподобний Ієронім Софронік перекладав Святе Письмо латиною і для збереження божественного одкровення вдавався до поелементного перекладу. Однак під час перекладу грецьких коментарів до Писання і деяких хронік Ієронім, історично відомий як борець за подолання дослівності, використовував літературний переклад [29]. У своїх теоретичних обґрунтуваннях застосування різних методів перекладу Ієронім висуває антиномію: божественне одкровення – все інше, написане людьми. Навіть незрозумілі, темні місця Писання ведуть до його автора – Бога, тому слідувати за ним потрібно неухильно.

Збереження точності формулювань важливе і під час перекладу текстів, що мають загальнолюдське значення, важливих з точки зору процесу пізнання. До такого роду творів можна віднести філософські трактати. Цікаво зазначити, що необхідність дослівного перекладу в цьому випадку визнають навіть автори, які категорично виступають проти буквральності [14].

Метою нашого дослідження не є критичний аналіз перекладу, тому ми не торкаємося питання про те, наскільки вдало застосовано в цьому разі метод поелементного перекладу і як можна було б уникнути порушення деяких норм мова перекладу, а лише констатуємо застосування цього прийому.

До текстів, що мають велику цінність і містять важливі формулювання, можна віднести також міжнародні договори та інші юридичні й дипломатичні

документи. Однак необхідно підкреслити, що тексти подібного роду мають одну особливість. Вони є автентичними, тобто обидва (або кілька) варіантів різними мовами розглядаються як оригінали, і часто буває важко або навіть неможливо визначити, який із цих текстів є первинним, а який – перекладом. Автентичні тексти договорів являють собою результат мовного компромісу, тому що однаковою мірою порушують стилістичні та узуальні норми двох мов, однак в юридичних документах автентичність тексту може бути досягнута і в результаті перекладу (частково буквального через мовний компроміс). Як приклад можна навести текст Заключного акту Гельсінської наради. Розглянемо витяги з українського та англійського текстів Прикінцевого акту, який є зразком систематичного порушення норм і узусу української мови.

Оригінал:

c) Improvement of Working Conditions for Journalists

The participating States, desiring to improve the conditions under which journalists from one participating State exercise their profession in another participating State, intend in particular to:

- examine in a favourable spirit and within a suitable and reasonable time scale requests from journalists for visas;
- grant to permanently accredited journalists of the participating States, on the basis of arrangements, multiple entry and exit visas for specified periods;
- facilitate the issue to accredited journalists of the participating States of permits for stay in their country of temporary residence and, if and when these are necessary, of other official papers; ...
- enable journalists of the other participating States, whether permanently or temporarily accredited, to transmit completely, normally and rapidly by means recognized by the participating States to the information organs which they represent, the results of their professional activity».

Переклад:

«с) Поліпшення умов роботи журналістів

Держави-учасниці, прагнучи поліпшити умови, в яких журналісти однієї з держав-учасниць здійснюють свою професійну діяльність в іншій державі-учасниці, мають на увазі, зокрема:

- вивчати в доброзичливому дусі у відповідні й розумні терміни прохання журналістів про видачу віз;

- надавати постійно акредитованим журналістам держав-учасниць на основі домовленості багаторазові в'їзні-виїзні візи на певний термін;

- полегшувати видачу акредитованим журналістам держав-учасниць дозволів на проживання в країні їхнього тимчасового перебування і, якщо і коли такі необхідні, інших офіційних документів;

- надавати журналістам інших держав-учасниць, чи то постійно, чи то тимчасово акредитованим, можливість передавати повністю, у звичайному порядку та швидко через визнані державами-учасницями канали до органів інформації, які вони представляють, результати їхньої професійної діяльності».

Наведені приклади наочно демонструють значну присутність у перекладеного тексту елементів дослівного перекладу, що використовується перекладачем для досягнення цілком певних комунікативних завдань. У зв'язку з цим становить особливий інтерес поняття «міри дослівності» або «міри точності перекладу». Слід одразу зазначити, що ця категорія не має оціночного характеру, а необхідна тільки для дослідницьких цілей.

Міра дослівності значною мірою визначається естетичними поглядами конкретного перекладача. Цікавою в цьому плані є модель «максимального» перекладу, за якого, на думку автора, досягається межа перекладабельності, тобто в перекладеного тексту відсутні невмотивовані відхилення від оригінального тексту, а наявні лише об'єктивні, зумовлені різницею мова оригіналу і мова перекладу. У нашому дослідженні ми не торкаємося питань критики перекладу, тому оцінка доволі суперечливого варіанта перекладу художньої прози залишається за межами цієї роботи. Зазначимо тільки, що

рівень дослівності в перекладі часто залежить від суб'єктивних чинників (наприклад, від прагматичного завдання, поставленого перекладачем).

Крім того, міра дослівності зумовлена й об'єктивними передумовами. Головним параметром тут слугує характер тексту, що перекладається. Очевидно, що переклади різних типів текстів значною мірою відрізняються один від одного. Твір художньої літератури перекладається інакше, ніж юридичний текст або технічна документація. Тому проблема рівня дослівності тексту перекладу найбезпосереднішим чином пов'язана з виокремленням і описом різних видів і жанрів перекладу.

Нині не існує єдиної наукової класифікації різновидів перекладу. Не маючи можливості в межах цього дослідження аналізувати різні підходи до створення перекладацької типології текстів, зазначимо тільки, що класифікації вирізняються великим розмаїттям, а виокремлення типологічних ознак проводять за різними підставами. Це цілком природно, оскільки строкатість поглядів на класифікацію текстів перекладу відображає складність і неоднорідність самої перекладацької діяльності.

Вельми продуктивною видається ідея будувати окремо типологію для перекладу як результату і для перекладу як процесу. У першому випадку виокремлення типів текстів відбуватиметься на основі мовних і жанрово-стилістичних особливостей досліджуваного матеріалу. У другому випадку за основу береться характер процедур, що застосовуються під час перекладу, тобто співвідношення поелементного перекладу і трансформацій [9; 10]. Можна припустити, що ступінь семантико-структурної близькості оригінального тексту і перекладеного тексту і, відповідно, рівень дослівності змінюватиметься залежно від типу тексту, що перекладається. Наприклад, в інформаційному перекладі цей показник буде істотно вищим, ніж у художньому.

Отже, ми виокремили два типи дослівного перекладу: переклад за об'єктивно наявними відповідниками та функціонально мотивований дослівний переклад. Другий тип об'єднує випадки, коли дослівний переклад є

спеціально застосовуваним стилістичним прийомом, який використовується для досягнення певних прагматичних цілей.

Таким чином, можна констатувати, що дослівний переклад буває як об'єктивно-обумовленим (завдяки семантико-структурному паралелізму мов), так і суб'єктивно-обумовленим (залежно від комунікативного завдання, яке стоїть перед перекладачем). При цьому в останньому випадку нормативні й узусальні порушення в перекладеного тексту виправдані. Функціонально невмотивовані відхилення від норми й узусу мова перекладу призводять до перекладацької помилки – буквалізму. Аналізу буквалізмів буде присвячено наступний розділ цього розділу.

3.2 Класифікація буквалізмів

Під семантичним буквалізмом ми розуміємо перенесення на відносний лексичний еквівалент семантичних ознак лексичної одиниці мова оригіналу, що не притаманні відповідній одиниці мова перекладу, тобто перетворення відносного еквівалента на абсолютний.

Семантичні буквалізми включають:

- переклад слів і словосполучень за семантичними компонентами;
- переклад без урахування загального обсягу значення слова, зокрема домінантного слова синонімічного ряду без урахування контексту тощо [62].

Наведемо приклади перекладу слів і словосполучень за семантичними компонентами:

«Full-size military sweeps» [68].

«Повномасштабні наступальні операції».

Замість: Великомасштабні ...

«Anti-war attitudes in Germany» [там само].

«Антивоєнне ставлення в Німеччині» (там само).

У другому випадку ми спостерігаємо переклад словосполучення за окремими компонентами: *anti-war* – «антивоєнний»; *attitude* – «ставлення», – хоча в цьому випадку слід було б перекласти «антивоєнні настрої в Німеччині».

До семантичних буквалізмів належать також випадки, коли під час перекладу не враховується обсяг значення слова. Проблема співвідношення обсягів значень лексичних одиниць у мові оригіналу й мові перекладу дістала досить докладне висвітлення в науковій літературі з теорії перекладу. Як правило, виокремлюють два варіанти невідповідностей: по-перше, коли коло значень лексеми в одній мові ширше від кола значень відповідної лексеми в іншій, і, по-друге, коли лексеми у мові оригіналу та мові перекладу мають як збіжні за значенням лексико-семантичні варіанти, так і ті, що розходяться [5].

У разі перенесення збіжної частини значень лексем мови оригіналу і мови перекладу на весь обсяг значення лексичної одиниці мови перекладу виникають досить типові помилки.

Окремим випадком розбіжності обсягів значень різномовних слів, що призводить до появи буквалізмів у перекладі, є розбіжність конотативного змісту лексем мови оригіналу і мови перекладу.

Під конотативним змістом ми розуміємо значення, що супутне денотативному значенню слова та пов'язується з даним знаком усіма представниками даної етнічної спільноти і тому є фактом мови. Поняття конотативного змісту охоплює широкий спектр чинників, зокрема емоційне забарвлення, що показує ставлення мовця до денотату, стилістичну характеристику, стійкі асоціації, які викликає лексема, а також належність до певного функціонального стилю.

Звернемося до прикладу. Невраховання асоціацій, пов'язаних зі словом «*grinse*», призвело до помилки під час перекладу такого тексту:

«Вони були принцями індустріальної Америки. *Now their factories are closed, their jobs and dreams of prosperity are shattered – perhaps forever*» [68].

«Вони були принцами промислової Америки. Нині їхні заводи закриті, робочі місця зникли, а мрії про процвітання розвіяні – можливо, назавжди».

В англійському реченні іменник «prince» ужито у значенні «a person of high rank or standing in his class or profession». У українській мові схоже додаткове значення має слово «король» (перший, найкращий серед інших), тож необхідно було здійснити відповідну заміну:

«Вони були королями промислової Америки».

До цієї ж категорії буквалізмів можна віднести використання найчастішого та найуживанішого лексико-семантичного варіанта у випадках, коли доречнішим було б інше, менш поширене слово синонімічного ряду. Семантичний буквалізм може призвести до глибокого спотворення сенсу оригінального тексту.

Буквальний переклад на семантичному рівні часто є причиною втрати ідіоматичності перекладу.

Отже, ми виокремили деякі типи семантичних буквалізмів, за яких переклад здійснюється за семантичними компонентами слова або словосполучення, або ж не враховується обсяг значення слова, зокрема, його конотація та контекстуальне значення.

Перейдемо до розгляду іншого великого класу буквалізмів – структурних. Структурний буквалізм являє собою механічне відтворення в тексті перекладу формальних компонентів вихідного тексту.

Структурні буквалізми включають:

- створення помилкових еквівалентів за звуковою або графічною подобою;
- перенесення не властивої для мова перекладу лексичної сполучуваності;
- поелементний переклад фразеологічних одиниць;
- копіювання синтаксичних конструкцій мови оригіналу [63].

Звукові та графічні хибні еквіваленти часто образно називають «хибними друзями перекладача». Цей вираз, запозичений із французької

лінгвістичної термінології, нині став традиційним і для вітчизняного мовознавства. Значення помилкових еквівалентів мова оригіналу і мова перекладу можуть розходитися повністю або частково.

Випадок повної розбіжності значень є досить очевидним і зупинятися на ньому докладно немає потреби.

Порівняйте:

rector – парафіяльний священик;

Dutch – голландський;

delicate – тонкий, витончений, ніжний;

cabinet – невелика шафа, комод;

velvet – оксамит;

illuminator – освітлювальний прилад тощо.

Проілюструємо повну розбіжність помилкових еквівалентів двома прикладами:

(1) «Who is that lunatic, anyway?»

«Хто цей лунатик?»

Англійське «lunatic» відповідає українському еквіваленту «божевільний, душевнохворий», а людина, що страждає на сомнамбулізм (розг, сновиди), по-англійськи називається «sleepwalker». Можливий варіант перекладу наведеного вище речення:

«Хто ж цей ненормальний?»

Більш цікавим видається частковий розбіжність значень. Як правило, під час запозичення іншомовного слова в іншу мову переходить тільки одне з його значень, тобто запозичені слова мають у мові перекладу порівняно з мовою оригіналу вужче вживання. Під час перекладу нерідко відбувається перенесення цього єдиного значення на багатозначне слово мови оригіналу.

Може скластися враження, що такого роду помилки поширені серед людей, які погано володіють іноземною мовою. Однак насправді, як зазначають дослідники цієї лексичної категорії, справа виглядає інакше:

основна маса «хибних друзів перекладача», за винятком найпростіших випадків, вводить в оману саме професійних перекладачів.

Продемонструємо це на прикладах:

«American managers must cultivate a closer relationship with labour» [70].

«Адміністратори американських компаній повинні культивувати тісніші зв'язки з профспілками».

Одним зі значень англійського дієслова «to cultivate» є «удосконалювати, заохочувати що-небудь» [65]. У українській мові дієслово «культивувати», крім значення «розводити, вирощувати рослини», також може вживатися в значенні «сприяти розвитку чого-небудь» [1], але з негативною конотацією, тобто насаджувати що-небудь, наприклад: культивувати насильство. Тому під час перекладу цього речення слід використовувати дієслова, що не несуть негативної оцінки:

«Адміністратори американських компаній повинні підтримувати (розвивати) тісніші зв'язки з профспілками».

Інший приклад:

«The biggest cause of the distress of economy is the temporary effect of the worst recession since the 1930s» [70].

«Головна причина цього важкого становища в економіці – тимчасовий ефект найтяжчого спаду з 30-х років».

«Адміністратори американських компаній повинні підтримувати (розвивати) тісніші зв'язки з профспілками».

Інший приклад:

«The biggest cause of the distress of economy is the temporary effect of the worst recession since the 1930s» (Time).

«Головна причина цього скрутного становища в економіці – тимчасовий ефект найважчого спаду з 30-х років».

Англійський іменник «effect» має основні значення «результат, наслідок» і «дія, вплив» (binding effect of law) [65]. Значення «the creation of a desired impression» також присутнє, проте є не головним і не таким частотним,

як попередні два. У українській мові спостерігається зворотна картина: ефект – це значне враження, яке справляє будь-що чи будь-хто. У значенні результату дії слово також уживається (порівн. економічний ефект), однак додаток вимагає прийменника «від». У нашому випадку речення можна було б перекласти:

«Головна причина цього важкого становища в економіці – тимчасові наслідки спаду».

Наступну групу структурних буквализмів становлять помилки, що виникають унаслідок перенесення в текст перекладу сполучуваності, властивої лексичним одиницям оригіналу. Ідеться про невірні словосполучення, які являють собою досить численну й різномірну категорію стійких сполучень нефразеологічного характеру, які часто визначають як фразеоматичні комплекси.

У лексичній сполучуваності одиниць мова оригіналу і мова перекладу є вельми істотні розбіжності, що створює додаткові труднощі під час перекладу. У процесі перекладу можливе перенесення з тексту оригіналу в текст перекладу цього невласивого для мова перекладу поєднання слів. Наприклад:

У наступних прикладах помилки мотивовані перенесенням не властивої для мова перекладу лексичної сполучуваності:

(1) «Recovery will come to the rest of the country, but the midwestern depression belt will be left out» [68].

«У всій решті країни економіка, можливо, і підніметься, але це не торкнеться середнього Заходу».

Прикметник «решта» означає «те, що ще залишилося в наявності понад щось, інший» і вживається в основному з обчислювальними іменниками, за винятком словосполучень «решта території», «решта часу». Тому переклад необхідно привести у відповідність до норм сполучуваності української мови. Один із можливих варіантів:

«На всій решті території країни ...»

(2) «His replacement is Sir Geoffrey Howe, who as Thatcher's chancellor of the Exchequer proved himself a trusted instrument of her economic policies» (Time).

«Його змінив Джеффі Хау, який був міністром фінансів у Тетчер і показав себе надійним інструментом її економічної політики»

- інструмент пізнання»), з іменникамина позначення істот краще поєднується його синонім – «знаряддя», а в нашому прикладі взагалі було б доцільно застосувати контекстуальну заміну:

«...показав себе надійним провідником її економічної політики» (Докладніше див. у Додатку В).

До категорії структурних буквалізмів належить також поелементний переклад фразеологічних одиниць. Ці стійкі фрази відтворюються в мовленні в готовому вигляді, їхня основна відмінність від невірних сполучень полягає в тому, що вони мають цілісне переосмислене значення. Фразеологічні одиниці характеризуються поєднанням стандартності мовного вживання і нестандартності мовного вираження.

Типова помилка під час перекладу фразеологізмів полягає, як правило, в тому, що стійкий зворот приймається за вільне поєднання і перекладається не цілком, а за елементами. У результаті цього може бути повністю спотворено зміст речення. Наприклад, героїня відомої книжки Л.Керролла «Аліса в країні чудес» на висловлювання «...про негайний розпуск з метою вжиття найекстреміших заходів для якнайшвидшого ...» тощо відповідає:

«Speak English. Я не знаю значення половини довгих слів, і, більше того, не вірю, що і ти знаєш!» [58].

«Говоріть англійською! Я не розумію значення й половини цих довгих слів, і, більше того, я не переконана, чи розумієте ви їх самі!» [35].

Досить безглуздо виглядає пропозиція перейти для більшої зрозумілості з української канцелярської мови на англійську.

Природно, вираз «to speak English» означає тут «говорити нормальною мовою» (порівн. говори по-українськи!). Для порівняння наведемо пізніший переклад цього уривка:

«Говоріть по-людськи! Я і половини цих слів не знаю. Та й самі ви, по-моєму, їх не розумієте» [34].

Послівний переклад образних виразів не завжди призводить до спотворення смислу, можливі й менш суттєві відхилення. Цей тип буквализму може стати причиною появи небажаного стилістичного ефекту, коли створюється враження експресивного авторського прийому, який насправді відсутній. Для ілюстрації цього положення достатньо звернутися до прикладів:

(1) «Лише з міркувань національної безпеки Сполучені Штати, ймовірно, не можуть відвернутися від сталі та автомобілів» [68].

«Хоча б із міркувань національної безпеки США не можуть повернутися спиною до сталеливарної та автомобільної промисловості».

(пор.: to turn one's back on/upon – відмовитися від будь-чого, покинути, відвернутися від ...).

(2) «П'ятдесят три військові радники США працювали зі швидкістю конвеєра в Сальвадорі» [там само].

«53 американські військові радники працювали зі швидкістю конвеєра в Сальвадорі».

(Порівняйте: to work at assembly-line speed – працювати інтенсивно, безупинно).

Наведені приклади підтверджують ідею про те, що в буквальных перекладах часто міститься більша кількість інформації, ніж в оригіналі, тому що низка нейтральних прийомів набуває експресивності.

В окрему, четверту групу структурних буквализмів, можна виокремити функціонально невмотивоване копіювання синтаксичних конструкцій мова оригіналу, чужих для мова перекладу.

Такий невласивий мова перекладу синтаксис надає перекладеному тексту «іноземного» відтінку. Один із характерних прикладів:

«She was considering with her own mind (as well as she could, for the hot day made her feel very sleepy and stupid), whether the pleasure of making a daisy-

chain would be worth the trouble of getting up and picking the daisies» (Carroll L., *Alice in Wonderland*).

«Отут вона почала міркувати про себе (щоправда, насилу, бо в такий спекотний день почувалася сонною й дурною), чи варте задоволення плести вінок із маргариток занепокоєння йти збирати маргаритки» [35]

Складна мова цього уривка суперечить не тільки природі української мови, а й самому оригіналу.

Наведемо для порівняння інший варіант перекладу, який повністю відображає особливості оригінального тексту і відповідає синтаксичним нормам української мови:

«Вона сиділа і роздумувала, чи не встати їй і нарвати квітів для вінка; думки її текли повільно і незв'язно – від спеки її хилило в сон. Звісно, сплести вінок було б дуже приємно, але чи варто заради цього підніматися?» [35].

Отже, ми розділили лексичні буквалізми на дві великі категорії – семантичні та структурні на підставі того, які компоненти переносяться з оригіналу до тексту перекладу, смислові чи формальні. Ще раз підкреслимо, що це лише одна з типологічних ознак і можливості класифікації нею не вичерпуються. Буквалізми можна також класифікувати відповідно до причин їхньої появи.

Поява буквалізмів у перекладеного тексту може бути спричинена як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними чинниками:

До лінгвістичних причин належать:

- системні розбіжності між мова оригіналу та мова перекладу;
- розбіжність відповідних мовних норм;
- розбіжність узусів (мовленнєвих норм), що діють у колективах носіїв мова оригіналу і носіїв мова перекладу [7; 25].

Системні розбіжності можуть проявлятися на будь-якому рівні мови, наприклад, у фонетиці, у лексиці, у граматиці.

Буквалізми, причиною яких є розбіжності в системах мова оригіналу і мова перекладу, більше характерні для етапу оволодіння іноземною мовою, а

в перекладах, виконаних професійними перекладачами, тобто на етапі володіння вихідною мовою, зустрічаються досить рідко.

Системне порушення спостерігається і в такому випадку:

«I am older than you and must know better!» [58].

«Я старший за тебе і повинен знати краще!» (див. Додаток Г).

У наведеному прикладі модальне дієслово «must» виражає не повинність (як помилково вирішив перекладач), а припущення з високим ступенем упевненості у вчиненні дії. Тому речення слід було б перекласти:

«Я старший за тебе і, напевно, краще знаю!»

Значно частіше в перекладах трапляються відхилення від норми мова перекладу, що відбуваються під впливом норми мова оригіналу. Норми мова оригіналу і мова перекладу по-різному регулюють використання можливостей, що надаються мовними системами

Можливості систем мови оригіналу та мови перекладу можуть бути відносно рівноцінними, що дає змогу перейти від оригінального тексту до перекладеного тексту за системними відповідниками, але норма мова перекладу відкидає такий варіант перекладу.

Наведемо приклад порушення лексичної сполучуваності в перекладі з англійської мови на українську:

«The first question of course was, how to get dry again: they had a consultation about this, and after a few minutes it seemed quite natural to Alice to find herself talking familiarly with them» [58].

«Перше питання, звісно, було, як висушитися; вони тримали пораду щодо цього, і за кілька хвилин Алісі вже здавалося цілком природним, що вона запросто розмовляє з ними».

Порівняйте з іншим варіантом перекладу, вільним від буквализму:

«Насамперед, звісно, потрібно було вирішити, як якнайшвидше висохнути. Стали тримати раду. Не минуло й кількох хвилин...» [34]

Найчастіше в перекладі трапляються порушення узусу мова перекладу.

Узус (мовленнєва норма) являє собою найкращий варіант із можливих форм вираження в рамках мовної норми. На відміну від норми, дотримання узусу не є настільки обов'язковим, хоча кожна мова з кількох синонімічних способів вираження деякого змісту, як правило, обирає один, найкращий [25].

Наприклад, в англійській мові поширене вживання дієслів широкої семантики (to be, to have, to get та ін.), а українська мова знаходить конкретніші способи передавання цього змісту:

«В саду ростуть квіти».

«There are flowers in the garden».

Вислів звучатиме природно для даної мови тільки за умови, що з кількох нормативних варіантів ми обираємо найбільш частотний. Узуальні розбіжності між мова оригіналу та мова перекладу спостерігаються як на лексичному, так і на граматичному рівні. Так, наприклад, відомо, що для англійської мови більш характерне використання дієслів там, де в українській мові застосовується номінативна конструкція.

Однак у деяких випадках має місце протилежна тенденція:

«I'm a heavy smoker». – «Я багато курю».

«I'm a Harvard graduate». – «Я закінчив Гарвардський університет».

Як узуальні граматичні особливості англійської мови можна згадати значно ширше вживання конструкцій прикметного стану, який є стилістично нейтральнішим порівняно з аналогічною структурою в українській мові.

Узуальні буквализми не порушують мовну норму, тому на перший погляд можуть здатися вельми нешкідливими. Однак вони створюють певну штучність мовлення. Крім того, необхідно пам'ятати про принцип відносної частотності: якщо мовні одиниці, не характерні для цього функціонального стилю, трапляються в тексті перекладу доволі часто, то виникає ефект стилістичного зсуву, і перекладений текст починає порушувати стилістичну норму мова перекладу.

Частотні параметри мова оригіналу та мова перекладу необхідно враховувати під час перекладу, оскільки кількісні співвідношення

різноманітних одиниць у мові є дуже стабільними і становлять характеристику мови поряд із фонологічною, граматичною та лексичною системами. Кількість стає якістю мови, яку необхідно враховувати. Недотримання узусу в перекладі ускладнює смислове сприйняття тексту.

3.3. Семантичні та структурні типи буквалізмів

Однією з проблем теорії перекладу є буквалізми – функціонально невмотивоване перенесення семантичних і структурних компонентів мови оригіналу у мову перекладу. Це явище призводить до викривлення змісту й порушень у нормі та узусі мови перекладу. Розгляньмо суть буквалізмів та спробуймо визначити їхні основні типи. Це має як теоретичне, так і вагоме практичне значення, адже дасть перекладачеві додатковий інструментарій для редагування перекладу.

У перекладозначих працях виокремлюють такі види буквалізмів:

- лексичні – ототожнення значень подібних за звучанням слів, тобто «хибні друзі» перекладача;
- фразеологічні, коли зв'язане словосполучення приймають за вільне;
- граматичні – недоцільне збереження граматичних форм і конструкцій мови оригіналу;
- стилістичні – дослівне відтворення образних висловів, невласливих мові перекладу [62].

Визначимо підстави для класифікації буквалізмів. У нашому варіанті класифікації за основу береться визначення буквалізму як невмотивованого перенесення семантико-структурних властивостей мови оригіналу в мову перекладу. Відтак усі буквалізми можна поділити на два великі класи – семантичні та структурні.

Під семантичним буквалізмом ми розуміємо перенесення на відносний лексичний еквівалент семантичних ознак лексичної одиниці мови оригіналу,

що не притаманні відповідній одиниці мови перекладу, тобто перетворення відносного еквівалента на абсолютний [62].

Семантичні буквалізми включають:

- переклад слів і словосполучень за семантичними компонентами;
- переклад без урахування загального обсягу значення слова (зокрема домінанти синонімічного ряду), його конотацій, узусу, контексту тощо.

Наведемо приклад перекладу слів і словосполучень за семантичними компонентами:

Оригінал: «Anti-war attitudes in Germany» [68].

Переклад: «Антивоєнне ставлення в Німеччині».

Тут спостерігаємо покомпонентний переклад словосполучення: anti-war – «антивоєнний»; attitude – «ставлення», хоча доцільніше було б перекласти «антивоєнні настрої в Німеччині».

Наведемо також приклад буквалізму, коли під час перекладу не враховується конотація слова:

Оригінал: «They were princes of industrial America» (Newsweek).

Переклад: «Вони були принцями промислової Америки».

В англійському реченні іменник «prince» ужито у значенні «a man of high rank or of high standing in his class or profession» [65]. В українській мові схоже додаткове значення має слово «король» («великий монополіст у якій-небудь галузі промисловості або торгівлі» [1]), тож варто замінити «принци» так:

«Вони були королями промислової Америки».

Перейдімо до розгляду іншого класу буквалізмів – структурних. Структурний буквалізм – це механічне відтворення в тексті перекладу формальних компонентів вихідного тексту.

Структурні буквалізми включають:

- створення хибних еквівалентів;
- перенесення невласивої для МП лексичної сполучуваності;
- поелементний переклад фразеологічних одиниць.

Звукові та графічні хибні еквіваленти часто називають «хибними друзями перекладача». Значення хибних еквівалентів мови оригіналу і мови перекладу можуть не збігатися повністю або частково [23].

Випадки повної розбіжності значень є досить очевидними: Dutch – голландський, cabinet – невелика шафа, комод, velvet – оксамит, deputy – заступник тощо.

Наступна група структурних буквалізмів – помилки, що виникають унаслідок перенесення в текст перекладу сполучуваності, властивої лексичним одиницям оригінального тексту. Розгляньмо приклад:

Оригінал: «His replacement is Sir Geoffrey Howe, who as Thatcher's chancellor of the Exchequer proved himself a trusted instrument of her economic policies» [70].

Переклад: «Його змінив Джеффі Хау, який був міністром фінансів у Тетчер і показав себе надійним інструментом її економічної політики».

Тут було б доцільно застосувати контекстуальну заміну: «...показав себе надійним провідником її економічної політики».

До структурних буквалізмів належить також поелементний переклад фразеологічних одиниць:

Оригінал: «For national-security reasons alone, the United States probably cannot turn its back on steel and automobiles» [68].

Переклад: «Хоча б із міркувань національної безпеки США не можуть повернутися спиною до сталеливарної та автомобільної промисловості». Слід було перекласти «відмовитися», оскільки український фразеологізм «повернутися спиною/плечима» має сильнішу негативну конотацію: «виявити зневагу, байдужість і т.ін., знехтувати» (пор.: to turn one's back on/upon – «відмовитися від будь-чого, покинути» [65]).

Отже, ми розподілили лексичні буквалізми на дві великі категорії на підставі того, які компоненти переносяться з оригінального тексту до тексту мовою перекладу: смислові чи формальні. Ми виокремили види семантичних буквалізмів, коли переклад здійснюється за семантичними компонентами

слова або словосполучення або не враховується обсяг значення слів у мові оригіналу й мові перекладу. Крім того, проаналізовано також види структурних буквалізмів, коли певні формальні ознаки слів і словосполучень у МП неосмислено переносяться в текст мовою перекладу.

* * *

Підіб'ємо деякі підсумки. У III розділі було розроблено класифікацію типів дослівного та буквального перекладу. Ми виділили два основні види дослівного перекладу:

- за об'єктивно існуючими закономірними відповідниками без порушення норм мова перекладу;
- функціонально-мотивований і спеціально застосований прийом перекладу, що допускає порушення норми й узусу мова перекладу.

До другого типу належать тексти, основною функцією яких є якнайповніше передання змісту оригінального тексту, тому головним критерієм еквівалентності стає точність мовного вираження, а не дотримання норм мова перекладу. Такий тип перекладу широко використовується, по-перше, для дослідницьких цілей, по-друге, для збереження автентичних формулювань, що важливо під час перекладу філософських праць, міжнародних договорів, інших юридичних і дипломатичних документів. До цього ж типу дослівного перекладу можна включити і створення необхідного стилістичного ефекту, коли перекладач ставить собі за мету передати національний або історичний колорит твору, що перекладається.

Відповідно до визначення буквального перекладу як невмотивованого перенесення семантичних і структурних компонентів оригінального тексту у перекладеного тексту, ми розділили буквалізми на два класи: семантичні та структурні. До семантичних буквалізмів було віднесено такі види: переклад за семантичними компонентами слів і словосполучень; переклад, що здійснюється без урахування загального обсягу значення слова, зокрема неврахування конотативного компонента змісту, контексту тощо.

Структурні буквализми, що являють собою механічне відтворення формальних компонентів оригінального тексту, включають: створення неправдивих еквівалентів за звуковою та графічною подобою; перенесення невласливої для мова перекладу лексичної сполучуваності; посимвольний переклад фразеологічних одиниць; копіювання синтаксичних конструкцій мова оригіналу.

Іншою класифікаційною підставою послуговували причини появи помилок буквального перекладу, до яких ми віднесли низку лінгвістичних чинників, а саме: системні розбіжності між мовою оригіналу і мовою перекладу; розбіжність відповідних мовних і мовленнєвих норм, причому порушення узусу належить до помилок, які трапляються найчастіше. Узуальні буквализми не порушують мовну норму, але створюють певну штучність мовлення і можуть призвести до стилістичного зміщення. В окремий вид причин появи буквализмів ми виокремили екстралінгвістичні чинники, коли переклад здійснено без порушення норми та узусу мова перекладу, проте не може вважатися адекватним через розбіжність фонових знань.

ВИСНОВКИ

У дослідженні вчинено спробу теоретичного осмислення проблем дослівності, проаналізовано суперечливі підходи до ролі цього феномена в розвитку мови, виявлено три категорії причин його існування та широкого поширення, що мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер, а саме: лінгвістичні, нормативні та психологічні. Розгляд антиномії «буквальний – вільний переклад» продемонстрував її глибоке історичне коріння та зумовленість певними чинниками.

Лінгвістичною передумовою присутності елементів дослівності перекладу в перекладацьких текстах є семантико-структурна близькість мов. Міжмовні еквівалентні відповідності виникають унаслідок ізоморфізму мов і являють собою реальні факти перекладу. Наявність елементів дослівності пояснюється також нормативними причинами. Семантико-структурний паралелізм між оригінальним і перекладеним текстом розглядається як основа еквівалентності перекладу, що на практиці означає вимогу зберігати в перекладі не лише зміст оригіналу, а й способи його передання. Крім того, семантико-структурна близькість оригіналу і перекладу слугує критерієм для визначення, який текст може вважатися повноцінним репрезентантом оригіналу, а який таким не є.

Нормативні передумови віднесені нами до суб'єктивних причин. Процес перекладу характеризується наявністю стереотипних і творчих компонентів у різних співвідношеннях, проте репродукція присутня обов'язково, навіть під час творчих дій. Це пояснюється тим, що продуктивна діяльність є когнітивно більш витратною, і людина не вдається до неї без потреби. Психологічно перекладач прагне не до ідеального, а до оптимального (за витратами своєї праці) варіанта перекладу.

Ми розглядаємо процес перекладу як двофазову структуру, що є постійним рухом від простого до складного. На першому етапі перекладач більшою чи меншою мірою автоматично на поверхневому рівні добирає в мові

перекладу відповідники одиницям мови оригіналу. Цей етап ми термінологічно позначили як фазу поелементного перекладу і відмежували його від поняття «дослівний переклад». За неможливості звести процедуру до підбору лексичних і синтаксичних однозначних відповідностей перекладач застосовує іншу стратегію: переходить до фази трансформацій.

Дві фази перекладацького процесу представлені в роботі у вигляді дихотомії. Якщо виникає проблема з пошуком еквівалента, то переклад стає процесом пошуку рішення і набуває характеру творчої діяльності, при цьому використовуються евристичні методи аналізу. Якщо проблеми з підбором еквівалента не існує, то перекладацька діяльність втрачає творчу основу, а евристичні методи замінюються на автоматичні, стандартні дії.

Під час дослідження було встановлено кореляцію між широко відомими буквальним і вільним методами перекладу, з одного боку, та основними перекладацькими стратегіями – поелементним перекладом і трансформацією – з іншого.

У результаті застосування поелементного перекладу можуть з'являтися як адекватні тексти, так і переклади, які порушують норми мови перекладу, що зумовлює необхідність розділити поняття «дослівний» і «буквальний» переклад. Під дослівним перекладом ми розуміємо текст, отриманий унаслідок перенесення семантичних і структурних компонентів оригінального тексту в перекладений, під час якого не відбувається порушення норм мови перекладу або такі порушення є функціонально вмотивованими. Буквальний переклад є перекладацькою помилкою – функціонально невиправданим перенесенням семантичних і структурних компонентів оригінального тексту в перекладений.

На підставі запропонованого вище розмежування створено класифікацію типів дослівного перекладу та буквализмів. До основних типів дослівного перекладу можна зарахувати: переклад за об'єктивно наявними відповідниками, коли перенесення в перекладений текст компонентів оригінального тексту при збереженні синтаксичної структури останнього є природним способом перекладу, і функціонально-мотивований дослівний

переклад. Другий тип об'єднує випадки, що являють собою спеціально застосовані стилістичні прийоми, необхідні для досягнення певних прагматичних цілей, навіть за умови, що це призводить до порушення норм мови перекладу. Відхилення від норми й узусу розглядаються як вмотивовані функцією конкретного тексту та використовуються під час перекладу текстів, призначених для наукових і дослідницьких цілей (так званий філологічний» переклад), для створення необхідного стилістичного ефекту та для збереження точності формулювань у текстах, які мають суттєве й принципове значення («християнський буквалізм», переклад міжнародних договорів та філософських праць).

При створенні класифікації буквалізмів використовувалися різні типологічні підстави, зокрема: стадії перекладацького процесу (аналіз-синтез); наслідки для перекладу (помилки, що спотворюють сенс; ускладнюють сприйняття; створюють небажаний стилістичний ефект); причини появи (розбіжність у системах, нормах і узусах мови оригіналу й мови перекладу, неврахування екстралінгвістичних чинників). Основною класифікаційною ознакою стало виокремлення семантичних і структурних буквалізмів.

У проведеному дослідженні було продемонстровано, що дослівний переклад присутній у багатьох текстах, але різною мірою. Міра дослівності залежить як від суб'єктивних чинників (естетичні погляди перекладача, рівень професіоналізму, комунікативні завдання, що стоять перед перекладом, тощо), так і від об'єктивних передумов, до яких відноситься характер перекладеного тексту. Переклади різних за жанровими характеристиками текстів значною мірою відрізняються один від одного, тому проблема рівня дослівності безпосередньо пов'язана з виділенням і описом видів і жанрів перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <https://sum.in.ua/>
2. Балахтар В., Балахтар К. Адекватність та еквівалентність перекладу. URL: <https://www.confcontact.com/20110531/fk-balahtar.htm>.
3. Батіна І. Теорія та практика перекладу : навч. посібник. К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2011. 84 с.
4. Бережна М. Ономастикон романів Дж. К. Ролінг циклу «Гаррі Поттер» в українському та російському перекладах : автореф. дис... канд. філол. наук. К., 2009. 20 с.
5. Верба Л. Порівняльна лексикологія англійської та української мов : посібник. Вінниця : НОВА КНИГА, 2003. 160 с.
6. Вергун Л. Перекладна взаємовідповідність англійської та української освітньої лексики : автореф. дис... канд. філол. наук. К., 2004. 20 с.
7. Возняк Т. Тексти та переклади. Х. : Фоліо, 1998. 666 с.
8. Грек Л. Інтертекстуальність як проблема перекладу (на матеріалі англійських перекладів української постмодерністської прози) : автореф. дис... канд. філол. наук. К., 2006. 18 с.
9. Гудманян А., Сітко А., Єнчева Г. Вступ до галузевого перекладу : практикум для студентів спеціальності «Переклад». Київ : Аграр Медіа Груп, 2014. 257 с.
10. Гудманян А., Сітко А., Єнчева Г. Основи перекладознавства : навч. посіб. для студентів спеціальності «Переклад». Вінниця : Нова Книга, 2020. 352 с.
11. Демецька В. Теорія адаптації в перекладі : автореф. дис... докт. філол. наук. К., 2008. 40 с.
12. Драгінда О. Звуко-сміслові та звуко-кольорові відповідники оригіналу в українському віршовому перекладі творів англійських романтиків : автореф. дис... канд. філол. наук. Київ, 2013. 38 с.

13. Дубова, О. А. Використання і коригування машинного перекладу = The use and correction of machine translation. *Гуманітарний вісник НУК*. Миколаїв : Іліон, 2022. Вип. 14. С. 9–12.
14. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Том 1. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. 576 с.
15. Зарицький М. Переклад: створення та редагування : посібник. К. : Парламент. вид-во, 2004. 120 с.
16. Засекін С. Психолінгвальні закономірності відтворення художнього тексту в перекладі (на матеріалі англійської та української мов) : автореф. дис... докт. філол. наук. Харків, 2020. 36 с.
17. Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів : Вид-во при Львівському ун-ті, 1989. 216 с.
18. Карабан В. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі (вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську) = *Dictum Factum Translation Course* : навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Вінниця : Нова книга, 2003. 208 с.
19. Карабан В. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури. Ч. 1. Флоренція — Страсбург — Гранада — Київ, 1997. URL:
nmetau.edu.ua/file/karaban_posibnik_dovidnik_z_perekladu_nauk_tehn_lit.pdf
20. Карабан В., Мейс Дж. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову = *Theory and Practice of Translation from Ukrainian into English* : навч. посібник-довідник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 608 с.
21. Коломієць Л. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу : монографія. К. : ВПЦ «Київський університет», 2004. 522 с.
22. Коптілов В. Теорія і практика перекладу : навч. посіб. К. : Юніверс, 2003. 280 с.
23. Корунець І. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2001. 448 с.

24. Кудрявцева Н. Лінгвістична відносність філософських термінів та їх перекладних еквівалентів : автореф. дис... докт. філол. наук. Київ, 2018. 40 с.
25. Куконіна Н. Зіставлення словника перекладу із словником оригіналу як перекладознавча проблема (на матеріалі перекладів шекспірівського “Гамлета”) : автореф. дис... канд. філол. наук. Київ, 2002. 20 с.
26. Кухаренко В. Інтерпретація тексту: Навчальний підручник. Вінниця: Нова книга, 2014. 272 с.
27. Кучер З. Практика перекладу: Навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2019. 504 с.
28. Лановик М. Переклад як деконструкція тексту. Проблеми літературного перекладознавства у час кризової доби. *Питання літературознавства*. 2005. Вип. 12. С. 125–137. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/P1_2005_12_17
29. Лановик М. Теорія відносності художнього перекладу. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. 469 с.
30. Лебедева Г. Відтворення авторських художніх кодів в українських перекладах п'єс В. Шекспіра «Отелло», «Макбет» і «Сон літньої ночі» : автореф. дис... канд. філол. наук. Харків, 2021. 20 с.
31. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 1. Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
32. Лучук О. Пантелеймон Куліш і Шекспір: перекладацький проект XIX ст. *Пантелеймон Куліш і Шекспір: перекладацький проект XIX ст. Ренесансні студії*. 2011. Вип. 16–17. С. 262–284. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/renst_2011_16-17_19
33. Лучук О.. Різночасовість перекладів одного твору як проблема перекладознавства (На матеріалі укр. перекладів Шекспірової драми «Троїл і Крессида») : автореф. дис... канд. філол. наук. Львів, 1996. 20 с.
34. Льюїс Керрол. Аліса в дивокраї. Пер. з англ. В. Наріжна, іл. Є. Гапчинська. Харків : Фоліо. 2008. 128 с.

35. Льюїс Керрол. Аліса в Країні Див Пер. з англ. Валентин Корнієнко за ред. М. Габлевич та І. Малковича, іл. В. Єрко. К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2001. 262 с.
36. Максим Рильський – практик і теоретик сучасного перекладу. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/maksim-rilskij-praktik-i-teoretik-suchasnogo-perek/>
37. Мамрак А. Вступ до теорії перекладу: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2009. 304 с.
38. Матузкова О. Перекладаємо з української мови англійською професійно : навч.-метод. посіб. із курсу «Практика перекладу». Одеса : видавець Букаєв В. В., 2021. 160 с.
39. Матюша В. Асиметрія в українських перекладах сучасної англomовної драми : автореф. дис... канд. філол. наук. К., 2008. 20 с.
40. Мосьпан Н. Семіолінгвістичний аспект українських перекладів казок Р. Кіплінга : монографія К. : «Освіта України», 2011. 279 с.
41. Науково-технічний переклад (частина 1): навч. посіб. Тернопіль : Видавництво Карп'юка, 2002. 288 с.
42. Основи теорії редагування перекладів : конспект лекцій. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 88 с.
43. Радчук В. Робоча мова перекладача. *Філологія і культура* : зб. наук. праць. Київ : Вид. центр КНУ ім. Т. Шевченка, 1996. С. 118–123.
44. Ребенко М. Об'єктивні та суб'єктивні аспекти перекладацької деформації у художньому перекладі : автореф. дис... канд. філол. наук. Київ, 2013. 18 с.
45. Ребрій О. Теорія перекладацької творчості у мовному, текстуальному та діяльнісному вимірах : автореф. дис... докт. філол. наук. Харків, 2013. 40 с.
46. Рильський М. Зібрання творів : у 20 т. Т. 16. Фольклористика, теорія перекладу, мовознавство. Київ : Наукова думка, 1987. 600 с.

47. Рихло О. Відтворення мовностилістичних особливостей творів Е. А. По в українських перекладах : автореф. дис... канд. філол. наук. Чернівці : Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича, 2001. 20 с.
48. Ролік А., Лепухова Н., Блажко М. Буквалізми та інші перекладацькі помилки. *Література та культура Полісся* : зб. наук. пр. № 104. Серія «Філологічні науки». № 19. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2010. С. 153–164.
49. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
50. Сидорук Г. Basics of Translation Theory [Вступ до перекладознавства]: навчальний посібник (англійською мовою). К.: НУБіП України, 2016. 320 с.
51. Українська мова. Енциклопедія. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
52. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. К. : Либідь, 2007. 248 с.
53. Шевцова О. Еквівалентність в українських перекладах англomовних та франкомовних текстів міжнародних конвенцій : автореф. дис... канд. філол. наук. Київ, 2013. 20 с.
54. Baker, M. (2018). In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge. 369 p.
55. Benitez, E. (2004). On Literal Translation: Robert Browning and the Agamemnon. In: *Philisophy ad Literature*, vol. 28. Johns Hopkins University Press. Pp. 259–268.
56. Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations and Thesaurus. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/word-for-word>
57. Carl, M. (2021). Information and Entropy Measures of Rendered Literal Translation. In: Carl, M. (eds) *Explorations in Empirical Translation Process Research. Machine Translation: Technologies and Applications*, vol 3. Springer, Cham. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-69777-8_5

58. Carroll, Lewis (1994). *Alice's Adventures in Wonderland*. New York: Penguin. 156 p.
59. Catford, I. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford: Oxford University Press.
60. Colina, S. (2015). *Fundamentals of Translation*. Cambridge University Press. London/New York. 336 p.
61. General Assembly of the United Nations. URL: <https://www.un.org/en/ga/documents/index.shtml>
62. Lomaka, A. (2017). Literal approach to translation: a classification and literature review. In: *XLinguae*. Vol. 10. P. 234-244. URL: http://xlinguae.eu/files/XLinguae4_2017_19.pdf.
63. Loponin, M. (2006). *From Iron Horse to Rauta-airot – a Semiotic View on the Domestication of Metaphors in Literary Translation* : Master's thesis, November 2006. University of Helsinki, Faculty of Arts, Department of English. 77 p.
64. Marias, K., Maylaers, R. (2019). *Complexity Thinking in Translation Studies. Methodological Considerations*. Routledge. 305 p.
65. Merriam-Webster: America's The Most Trusted Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/>
66. Mossop, B. (2020). *Revising and Editing for Translators*. 4th ed. Routledge. 302 p.
67. Munday, J. (2016). *Introducing Translation Studies. Theories and Application*. London : Routledge.376 p.
68. Newsweek – News, Analysis, Politics, Business, Technology. URL: <https://www.newsweek.com/>
69. Robinson, D. (2019). *Becoming a Translator: An Introduction to the Theory and Practice of Translation*. Routledge. 318 p.
70. TIME | Current & Breaking News | National & World Updates. URL: <https://time.com/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Зразки дослівного перекладу без порушення норм мови перекладу

Оригінал	Переклад	Коментар
<p>To generate and superinduce a new nature or new natures, upon a given body, is the labor and aim of human power: whils to discover the form or true difference of a given nature ... is the labor and discovery of human knowledge; and subordinate to these primary labors are two others of a secondary nature and interior stamp.</p>	<p>Справа і мета людської могутності в тому, щоб виробляти і надавати даному тілу нову природу або нові природи. У той час як справа і мета людського знання в тому, щоб відкривати форму даної природи, або істинну відмінність. Цим двом первинним справам підпорядковуються дві інші справи, вторинних і нижчого розряду.</p>	<p>Текст перекладу рясніє порушеннями норм мови перекладу («природа - природи», «повідомити чомусь нову природу», «первинна справа» тощо). Однак перекладач свідомо не вдається до необхідних (відповідно до системи та норми мови перекладу) трансформацій, щоб далеко не відступати від оригіналу.</p>
<p>Knowledge itself is power</p>	<p>Знання – сила.</p>	<p>Дослівний і більш точний переклад не можна використовувати як девіз або заголовок через свою громіздкість, проте не можна не визнати, що в гарному і місткому гаслі «знання - сила» значна частина змісту, який мав на увазі автор, виявилася втраченою.</p>

Додаток Б

Зразки функціонально вмотивованого дослівного перекладу з порушенням норм мови перекладу

Оригінал	Переклад	Коментар
<p>c) Improvement of Working Conditions for Journalists</p> <p>The participating States, desiring to improve the conditions under which journalists from one participating State exercise their profession in another participating State, intend in particular to:</p> <ul style="list-style-type: none"> - examine in a favourable spirit and within a suitable and reasonable time scale requests from journalists for visas; - grant to permanently accredited journalists of the participating States, on the basis of arrangements, multiple entry and exit visas for specified periods. 	<p>«с) Поліпшення умов роботи журналістів Держави-учасниці, прагнучи до поліпшення умов, у яких журналісти однієї з держав-учасниць здійснюють свою професійну діяльність в іншій державі-учасниці, мають на увазі, зокрема:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вивчати в доброзичливому дусі у відповідні та розумні терміни прохання журналістів про видачу віз; - надавати постійно акредитованим журналістам держав-учасниць на основі домовленості багаторазові в'їзні-вийзні візи на певний термін. 	<p>Систематичне порушення норм та узусу української мови як мови перекладу</p>
<p>In his final days Kingdom was perfectly calm and its affairs in the flourishing state. No war at hand, and none threatened, except for the one war that no one expected</p>	<p>До кінця його днів королівство перебувало в спокої і процвітання: ні війна не велася і не передбачалася, хіба що ніким несподівана</p>	<p>Дослівний переклад на рівні синтаксису, за допомогою якого передаються стилістичні та синтаксичні особливості оригіналу, створюється згаданий вище</p>

		«ефект відчуженості».
Продовження додатка Б		
The duke finally called upon his immense clemency not to neglect realm plagued for so long with so many intolerable evils, to look with his usual indulgence upon the lords and the people prostrate at his feet, to take upon his shoulders a country ... and to let his worshipful head bear the weight of a diadem	Герцог нарешті звернувся до нього з благанням явити свою милість, не залишити турботою державу, яку так довго терзають настільки нестерпні лиха; глянути з властивою йому прихильністю на лордів і громади, що припадають до стоп його, прийняти на плечі свої турботу про вітчизну..., а свою поважну голову обтяжити тягарем корони...	У наведених прикладах ми спостерігаємо дослівний переклад на рівні синтаксису, за допомогою якого передаються стилістичні та синтаксичні особливості оригіналу, створюється згаданий вище «ефект відчуженості».
In all tournaments and jousts and deeds of arms, both for life and death, Sier Launcelot du Lake passed all Knights, and at no time he was never overcome but it were by treason or enchantment	У всіх турнірах, поєдинках і сутичках і на життя, і на смерть сер Ланселот Озерний перевершив решту лицарів і жодного разу не зазнавав поразки, якщо тільки не було там зради або чаклунства...	Використання дослівного перекладу як стилістичного прийому характерне не тільки для збереження історичного колориту, а й для створення атмосфери, притаманної світу казок і легенд. У перекладі роману-епопеї про короля Артура перекладач прагне зберегти стилістику середньовічного переказу.
And for her he did many great deeds of arms, and saved her	І для неї він зробив багато великих ратних подвигів, і врятував її	

from the fire through his noble chivalry	від вогню завдяки своєму благородному лицарству	
Продовження додатка Б		
And there were all the Knights of the Round Table	Були там усі лицарі Круглого Столу	В українському варіанті дослівний переклад призводить до появи інверсії, що робить текст перекладу стилістично маркованим, створює відчуття піднесеності та архаїчності.

Додаток В
Семантичні буквализми

Оригінал	Отриманий переклад	Оптимальний переклад	Коментар
Anti-war attitudes in Germany	Антивоєнне ставлення в Німеччині	Антивоєнні настрої в Німеччині	Покомпонентний переклад
They were princes of industrial America	Вони були принцами промислової Америки	Вони були королями промислової Америки	Не врахована конотація слова
He asked me in Spanish if he could come in. It was apparent the guy didn't belong here	Він запитав мене іспанською, чи можна увійти. Було ясно, що цьому хлопцеві тут не місце	Він запитав мене іспанською, чи можна увійти. Було ясно, що цей хлопець нетутешній	Використано поширене значення дієслова to belong - «to be suitable, appropriate». Варто звернутися до іншого значення дієслова - «to become attached or bound by birth or residence».
Flint, Mich., received from General Motors moguls a limestone cultural complex that would be the envy of any city twice the size.»	Місто Флінт у штаті Мічиган отримало від великих моголів із «Дженерал Моторе» збудований із вапняку культурний центр, якому позаздрило б будь-яке велике місто	Місто Флінт у штаті Мічиган отримало від великих магнатів із «Дженерал Моторе» збудований із вапняку культурний центр, якому позаздрило б будь-яке велике місто	Слово «mogul» в англійській мові має переносний сенс - «a great personage; magnate». Українському мовцеві відомо вживання іменника «могол» тільки як історичного терміна (члени династії Великих Моголів у середньовічній Індії).

Продовження додатка В

<p>The Border Patrol reckons that if the wave continues, an unprecedented 2 million immigrants may sneak into the country before the year is over</p>	<p>Прикордонна патрульна служба вважає, що якщо ця хвиля триватиме, то ще до кінця року в країну проникне два мільйони іммігрантів</p>	<p>...якщо ця хвиля міграції триватиме... Або ...якщо цей наплив буде тривати...</p>	<p>При перекладі слова «wave» використано домінантне слово синонімічного ряду (хвиля). Однак до системи значень англійського іменника «wave» входить поряд з іншими і сема «рух», що в українського іменника «хвиля» присутня тільки в одному з переносних значень - «потік, рух якоїсь маси».</p>
<p>In the doorway they passed the young man again. But Soams had hung out a board marked «Trespassers will be prosecuted» and he barely acknowledged the young fellow's salute</p>	<p>У дверях вони знову зустрілися з молодого людиною. Але Соамс вивісив дощечку з написом 'Стороннім вхід заборонено' і ледве відповів на уклін молодого чоловіка</p>	<p>...Але Соамс всім своїм виглядом показав, що не бажає вступати в розмову, і ледве відповів на уклін молодого чоловіка</p>	<p>В Англії поширений застережний напис «no trespassing», що виражає священну недоторканність приватної власності. Цей вираз вживається і переносно зі значенням небажаності того, щоб сторонні втручалися в особисте життя.</p>

Додаток Г
Структурні буквализми

Оригінал	Буквальний переклад	Правильний переклад
rector	ректор	Парафіяльний священник
Dutch	данський	нідерландський
delicate	делікатний	витончений
cabinet	кабінет	комод
velvet	вельвет	оксамит
illuminator	ілюмінатор (вікно)	освітлювальний прилад
lunatic	сновиди	божевільний
cultivate	культивувати	Підтримувати, розвивати
effect	ефект	наслідок
the rest of the country	вся інша країна	решта території країни
a trusted instrument	надійний інструмент (про людину)	надійний провідник
Speak English!	Говоріть англійською!	Говоріть людською мовою! (=зрозуміло)
turn its back	повернутися спиною	відмовитися
I am older than you and must know better!	Я старша за тебе і повинна краще знати!	Я старша за тебе і, певно, краще знаю!